

= št. 53-54; 1. qpl.

Per 586/2013



10035710,53

COBISS

GORIŠKA KNJILJENICA

GORA

Časopis o Gori, Gorjankah in Gorjanih

letnik 17, številka 53, Predmeja, junij 2013



VZROK¹

Radivoj Pahor²

Molčim.

V premolkih teh
se zdim sam sebi plah otrok.

Molčite.

V premolkih teh
se mi zazdite lepi kakor greh.

Molčiva.

V premolkih teh
se zdiva božja: sama sebi še poslednji vzrok.

(Premolki; iz pesniške zbirke Deviško satje, Fontana, Koper 2005)

¹Pesem Radivoja Pahorja 'Vzrok' je izbrala Irena Velikonja.

²Radivoj Pahor je pedagog, pesnik in esejist. Rodil se je 23. septembra 1946, v Gorici. Diplomiral je na Filozofski fakulteti v Ljubljani, iz pedagogike in sociologije. Na osnovni šoli v Renčah in na gimnaziji v Novi Gorici je bil urednik dijaških glasil, kasneje tudi nekaj let v uredništvu revije Primorska srečanja. Objavljal je v študentski Tribuni, v Jadranskem koledarju v Trstu, v Primorskih srečanjih, na Radiu Slovenija, v reviji Fontana, v Delovih Književnih listih, v reviji Kras in drugod. Izdal je sedem publikacij: Tudi to je pot (pesniška zbirka, 1973), Glineni plašč (pesniška zbirka, 2004), Deviško satje (pesniška zbirka, 2005), Endemični diskurz (Pogovori in pisma, poetična korespondenca, 2006), Niti črke več in roža bo moja (pesniška zbirka, 2010), Brevir srca (soneti in druge pesmi, 2010), V plašljivem vrbju (pesniška zbirka, 2011). (Povzeto po: internetna stran <http://www.locutio.si/avtorji>)

KAZALO

PESEM PO IZBORU

Radivoj Pahor: Vzrok 2

TRENUTEK ČASA

Aldo Černigoj: Primorska skozi čas 4

Rino Velikonja: Dogodki, ki so sooblikovali zgodovino na Gori v 20. stoletju 7

INTERVJU

Petra Gostiša: Karma, to so naša dobra in slaba dela (intervju s pisateljem
Marjanom Tomšičem) 21

ISKAL JE POTI IN NAŠEL POT NA GORO

Andrej Perko: Poti časa, poti usod 27

Ivan Rudolf: Pot po Robu 30

UBESEDENO

Bojan Bizjak: Prenočišče vetra 35

KNJIGE

Elvica Velikonja: rastejo pri nas: Rastline Trnovskega gozda 39

SPOMINI

Dušan Bizjak - Sila si! 42

AKTUALNO

Društvo Gora z mladimi močmi 46

Odgovorno lastništvo živali 48

PESEM NA ZADNJI STRANI

Zmago Likar: Mak 51



DP 35.710/2013

PRIMORSKA SKOZI ČAS

Aldo Černigoj

15. septembra 1947 je z mirovno pogodbo (podpisana 10. febr. istega leta) Primorska pripadla Jugoslaviji.

Ta zgodovinski dogodek vsako leto proslavimo v enem od primorskih krajev. Lani, ob 65-letnici priključitve Primorske k matični domovini Sloveniji, je bila proslava v Kopru, letos pa bo predvidoma v začetku septembra v Sežani. V letošnjem poznem poletju 7. septembra, pa bo na Križni Gori odkritje spomenika primorski himni *Vstajenje Primorske*¹.

Prav je, da si ob tej priložnosti zastavimo nekaj vprašanj in razgrnemo nekaj zgodovinskih podatkov, ki kažejo, iz kolikih delov, ki je imel vsak svojo zgodovino, je sestavljena Primorska; in kaj vse nas združuje.

Za uvod bom zapisal par misli, izjav, ki sem v zadnjem času ob prebiranju časnikov in gledanju TV postal nanje pozoren. Tako smo npr. prebrali (šaljiv) namig o svobodni deželi Primorski, ki že ima svojo himno; pa da ljudje iz notranjosti Slovenije gojijo do Primorske negativna čustva; da je Primorska zamujala v razvoju jezika; pa vprašanja, ali Idrija, Postojna (nekdanj v deželi Kranjski) in Slovenska Istra (zahodni del nekdanj pod Beneško republiko) spadajo k Primorski; na drugi strani pa odločno pritrdjevanje dveh pokrajin na obrobju tega območja - ilirskobistriške in bovške, da sta del Primorske. In podobno.

Kaj je tedaj Primorska, geografsko, zgodovinsko? Za prebivalca iz notranjosti Slovenije je Primorska vse od Ravbarkomande dol; tako razumejo to območje tudi vremenoslovci; Primorske novice, Radio Koper, pa TV Koper pokrivajo 23 primorskih občin; imamo politično organizacijo Zveza za Primorsko; na tem območju imamo *Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske*, ki izdaja revijo *Primorski rodoljub*; vsako leto izbiramo osebnost Primorske; imamo revijo *Primorska poje*, pa projekt *Primorci berejo* idr. Leta 1945 je Lev Svetek – Zorin na Križni Gori nad Colom napisal pesem *Vstajenje Primorske*; ki jo je 1968 uglasbil Rado Simoniti in se od takrat poje kot primorska himna. In še bi lahko našteval. Tako da najbrž nobena dežela v Sloveniji nima toliko, tudi zunanjih, manifestacij svoje identitete.

Primorsko združujejo seveda stvarne vezi: geografske, ekonomske, pa tudi zgodovina; ki je namoč pestra, in ni bila zmerom za celo Primorsko skupna.

1 Spomenik bo postavila Občina Ajdovščina, in sicer tam blizu, kjer je primorska himna nastala: pod Filčerskim vrhom – med Pajerjem, Križpotjo in Filčerjem: na tistem sončnem odprtem bregu, ob samotni tršati bukvi. O dogodku bomo v božični številki Gore podrobno poročali. (Ur.)

Zaradi zemljepisnega značaja tega območja so se ljudje na večini ozemlja zdajšnje Primorske od zmerom povezovali; in prihajalo je do vsestranskih medsebojnih vplivov, seveda tudi kulturnih, jezikovnih. Tako imamo danes na večini Primorske *primorsko narečno skupino*; ki obsega območja okoli Ilirske Bistrice, Postojne, Ajdovščine, Solkana, Kanala, Kobarida in Bovca; pa z druge strani meje okoli Viskorša, Špetra Slovenov, Gorice, Trsta, in v Slovenski Istri v zaledju Kopra, Izole in Pirana. Območja vzhodno od Tolmina, okoli Cerkna, Idrije in Godoviča, pa spadajo v rovtarsko narečno skupino (kamor spada tudi del Gorenjske in Notranjske). Ločiti moramo tedaj Primorsko kot zemljepisni pojem in primorsko narečno skupino. Gora je prav na meji med primorsko in rovtarsko narečno skupino, o čemer sem že pisal v članku *Naša rovtarska soseščina* (Gora, št. 39)

Večina zdajšnjega slovenskega ozemlja, razen Slovenske Istre do razpada Beneške republike, je bila dolga leta pod Avstrijo. Bilo je razdeljeno na politično-upravne enote: Kranjska, Koroška, Štajerska, Goriška. Znotraj Kranjske je bila Notranjska (Postojnsko okrožje). Velik del sedanje Primorske je spadal h Goriški, en del pa k Notranjski. Meja je tekla od Idrije, skoz Vipavsko dolino po reki Hubelj, prek Krasa do Škocjanskih jam in od tam k Trstu. Tako je bila Vipavska dolina presekana na dvoje: Ajdovščina je bila Goriška, Šturje (danes del Ajdovščine) pa Kranjska ... Prav tako je bila Gora dolga stoletja v dveh deželah: Predmeja (Dol) in Otlica v Goriški, Kovk (Log) in vasi vzhodno od njega pa v Kranjski. Zanimivo je, da sem, še prej ko sem vedel za te zgodovinske ločnice, zmerom čutil, da je Kovk v nečem drugačen od Otlice, še posebno pa Vipava nekaj drugega kot Ajdovščina ... To omenjam zato, da poudarim, kako vsaka državno-politična ureditev, ki traja dalj časa, pusti v prebivalcih teh območij nek pečat. Lahko bi rekel, da kar nekaj v njihovem značaju; kar se bo poznalo še dolgo ... Še nekaj podatkov iz Slovenskega zgodovinskega atlasa: Bovec je od leta 1751 (do takrat je bil samostojno glavarstvo) pripadal Goriški pokrajini, Gradiška je bila leta 1754 združena z Goriško, Idrija je bila leta 1783 priključena h Kranjski, Cerkljansko pa je pripadalo ves čas Goriški.

Leta 1719 je postal Trst svobodno pristanišče in blagovni tokovi so se preusmerili nanj; s tem pa so začela istrska mesta nazadovati; in Trst je kmalu, tako gospodarsko kot kulturno, obvladoval celotno Primorsko, pa tudi širše, del Notranjske. Bil je veliko stičišče Istranov, Kraševcev, Goričanov, Vipavcev, Notranjcev, Brkincev. In ob teh stikih je prihajalo tudi do medsebojnih jezikovnih in drugih kulturnih vplivov. Lahko rečemo, da je Trst pomembno vplival na oblikovanje Primorske, na njeno identiteto.

Z razpadom Beneške republike 1797 je tudi zahodni del Istre pripadel Avstriji. Tako se je začela cela Istra, še bolj kot prej, gospodarsko vezati na Trst.

Leta 1848 je Avstrija ustanovila na ozemlju vse od Bovca do Pule iz kronovin Goriško-Gradiške, Istre in Trsta s skupno upravo v Trstu politično-upravno enoto: Avstrijsko Primorje (Küstenland). Z Dunaja so namreč videli vsa ozemlja južno od Vršiča kot Primorsko. In to je, formalno, začetek Primorske. Avstrijsko Primorje je obstajalo 70 let – do razpada Avstro-Ogrske leta 1918.



Kraj na Križni Gori, kjer bo stal spomenik pesmi Vstajenje Primorske ... (Foto: F. Černigoj)

Z rapalsko pogodbo (1920) pa je bil narejen na tem območju velik teritorialni, politični rez; ki pomeni razbitje slovenskega etničnega ozemlja. S to pogodbo je pripadla Italiji vsa tedanja Primorska, velik del Notranjske (Idrija, Vipava, Postojna, Pivka, Senožeče in Ilirska Bistrica), del Gorenjske (Bela peč) in del Koroške (Trbiški kot, Kanalska dolina). Mejna črta je bila: Peč – Triglav – Porezen – Blegoš – Planina – Snežnik – Kastav – morje. Takratni italijanski zunanji minister (v letih 1920/21) Carlo Sforza, je izjavil, da je rapalska pogodba »dala Italiji kopensko mejo, ki je bolj popolna kot pod rimskim imperijem« (dr. M. Stanonik: Žiri na meji, str. 43) ... Zanimiva je primerjava te meje z rimskim obrambnim zidom Claustra Alpium Iuliarum (dobro ohranjeni ostanki vojaške utrdbe - sedeža štaba, v Hrušici pri Podkrajju), ki je bil zgrajen konec tretjega in v začetku 4. stol. n. št. in se je raztezal od Reke čez Slovenijo do avstrijske Koroške (v Ziljski dolini).

Italija je izvajala na Primorskem grobo raznarodovalno politiko. Tako so fašisti že leta 1920 zažgali Narodni dom v Trstu; na prvem tržaškem procesu leta 1930 so bili obsojeni in na Bazovici ustreljeni štirje primorski rodoljubi; izselilo se je na tisoče Primorcev, še posebno izobražencev ... Prav na območju občine Ajdovščina je italijanska vojska zagrešila dva huda zločina: na Ustjah in na Predmeji, pri Brgiti.

Skoraj četrtstoletna italijanska državnost na tem ozemlju je dala Primorski nek poseben pečat. Še posebej pa lahko ugotovimo, da je začela Primorska od takrat, še bolj ko prej, zaostajati v kulturi,

v jeziku za drugimi deli Slovenije.

Raznarodovalni politiki fašističnih oblasti so se Primorci uprli. Tako imamo že 15. septembra 1921 v Marezigah v Slovenski Istri enega prvih uporov proti fašizmu v Evropi (marežganski upor). Na vsem tem ozemlju je kmalu nastalo osvobodilno odporniško gibanje TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka) in potlej partizanski boj (bitka na Nanosu 18. 4. 1942).

Leta 1947 je bilo to celotno ozemlje priključeno k matični domovini Sloveniji. In zemljepisni pojem Primorska se je s tem razširil še na del Notranjske.

Leta 1965 so bile vse primorske občine za nekaj let združene v eno družbeno-politično skupnost, v Okraj Koper.

Prav je, da se Primorci zavedamo te težke zgodovine in raznolikosti, ki iz tega izhaja; pa tudi vsega, kar nas združuje. In proslavljamo!

TRENUTEK ČASA

DOGODKI, KI SO SOOBLIKOVALI ZGODOVINO NA GORI V 20. STOLETJU

Rino Velikonja

UVOD

Kmalu po izidu moje knjige *Da ne pozabimo! – Kratek vodnik najpomembnejših datumov in dogodkov iz novejšje primorske in goriške zgodovine od konca 1. svetovne vojne do samostojne Slovenije* (OZB NOB Nova Gorica 2006), so mi predlagali naj vodnik dopolnim s pomembnimi dogodki na celem Severnem Primorskem, kot pripomoček za hitro iskanje podatkov o dogodkih po krajih in datumih. Zbral sem veliko literature in povzel iz nje ključna zgodovinska dejstva. Osredotočil sem se predvsem na pisne vire, ki so dokumentirani ali le bežno zapisani v več virih. Le nekaj dogodkov sloni na ustnih pričevanjih. Povzel le tiste, ki so po moje zanimivi za bralce časopisa *Gora*. Pri tem me je vodila misel, da z desetletji dogodki bledijo, mlajše generacije se o njih v šolah ne seznanjajo. Tudi v krogu družine se o tem govori vedno manj, kajti vsakdanje življenje zahteva napore za preživetje posameznika in družine. Iskanje po zgodovinskih zapisih pa je dolgotrajno in včasih zapleteno.

Nekateri dogodki so zajeti širše, saj je na tako majhnem prostoru, kot je Gora, težko prikazati pravo sliko nekega zgodovinskega obdobja.

Zapisi so urejeni po krajih in razdeljeni po času. Časovno je vzeto obdobje po prvi svetovni vojni – čas fašizma; druga svetovna vojna – narodnoosvobodilni boj; življenje v skupni državi jugoslovanski narodov je samo omenjeno; dogodki osamosvajanja leta 1991; ter nekaj zgodovinskih datumov v svetu, v Evropi in doma, ki so bistveno vplivali na oblikovanje današnjega stanja.

DOGODKI, KI SO SOOBLIKOVALI ZGODOVINO 20. STOLETJA

28. junij 1914, Sarajevo: V Sarajevu je bil ubit avstrijski nadvojvoda Franc Ferdinand. Uboj je bil povod za prvo svetovno vojno, saj je Avstro-Ogrska 23. julija tega leta Srbiji napovedala vojno, zato se šteje ta datum za pričetek prve svetovne vojne.

O dogajanjih v prvi svetovni vojni na Gori lahko bralec prebere v zborniku *Mati Gora: (Uroš Velikonja: Gora in Gorjani med 1. svetovno vojno; in drugi avtorji v vzporednih prispevkih)*.

26. april 1915, London: Podpis Londonskega sporazuma med silami Antante (Veliko Britanijo, Francijo in Rusijo) in Kraljevino Italijo. S tem sporazumom je bilo določeno, da bo Italija dobila Primorsko, Istro, nekatere jadranske otoke in Južno Tirolsko, če pristopi k zavezništvu proti silam osi (Avstro-Ogrski, Nemčiji, ...).

3. november 1918: Italijanske čete so začele zasedati Primorsko.

11. novembra 1918: Konec bojev na zahodni fronti in s tem konec prve svetovne vojne.

28. junij 1919, Versailles: Podpisana t.i. Versajska pogodba, ki je začasno hudo kaznovala Nemčijo, zaradi napada na države Antante in na druge države. Versajska pogodba je začela veljati 10. januarja 1920.

PRIMORSKA POD FAŠIZMOM

Življenje pod fašizmom na Gori se ni veliko razlikovalo od življenja v tistem času v drugih krajih Primorske. Zaradi oddaljenosti od centrov je bilo morda nekoliko lažje, ker ni bilo stalnega pritiska na slovenstvo, s strani fašistov. To obdobje je opisano v več knjigah in zbornikih (tudi: *Mati Gora*). Navedeni so le nekateri dogodki in dejavniki, ki so vplivali na razvoj zgodovine na Gori in v bližnji okolici.

13. julij 1920, Trst: Fašisti so zažgali Narodni dom v Trstu – simbol slovenstva in sedež slovenskih organizacij, ter razdejali zgradbe bank, urade in lokale slovenskih lastnikov. Fašisti so kot povod za napad izrabili spopad med italijanskimi mornarji in jugoslovanskimi nacionalisti, 12. julija v Splitu.

28. oktober 1922, Rim: Fašisti – črnosrajčniki so izvedli t.i. *Pohod na Rim – Marcia su Roma*. Kralj Viktor Emmanuel III je imenoval Benita Mussolinija za predsednika vlade (31. oktobra 1922).

12. november 1920, Rappal: Italijanska in jugoslovanska delegacija sta na pogajanjih o razmejitvi, ki so se začela 8. novembra v kraju S. Margherita Ligure pri Rappalu, dosegli dogovor. Podpisana je bila pogodba, imenovana *Rapalska*, s katero so bili Goriško-Gradiščanska, Istra, Zadar in nekateri jadranski otoki priključeni Italiji. Pogodba ne vsebuje nikakršnih določil za zaščito cca. 500.000 Slovencev in Hrvatov, bivajoč na priključenem ozemlju.

30. januar 1921, Ajdovščina: Tekstilni delavci v Ajdovščini so na prvem občem zboru sprejeli komunistično resolucijo o pristopu k sindikatom III. Internacionale.

1. oktober 1923, Rim: Uzakonjena je bila Gentilijeva šolska reforma. 4. člen zakona določa, da se v vseh osnovnih šolah v kraljevini poučuje v italijanščini. Postopek odmiranja slovenskega šolstva je trajal do šolskega leta 1928/29. Slovenski jezik se je negoval le še doma in ponekod pri verouku, saj je goriški nadškof dr. Frančišek Borgia Sedej (1854 – 1931) 4. oktobra 1931 sklical duhovnike in jim naročil, da poučujejo pri verouku v tistem jeziku, ki ga otroci uporabljajo v družinskem krogu. Nadškof je bil kmalu zatem odstavljen in zagrenjen nad ravnanjem Vatikana, ker ni zaščitil slovenskega jezika, umrl.

V časopisu *Gora* so posamezniki že večkrat objavili svoje spomine na italijansko šolo, na čuden občutek, ki so ga imeli, ko niso razumeli učiteljice oz. učitelja in ne oni njih. Kršitev prepovedi pogovora po slovensko je mnogokrat imela za posledico tudi kazni.

31. maj 1928, Predmeja, Otlica: Italijanske oblasti so ukinile občino Dol-Otlica in jo priključile k občini Ajdovščina.

1. februar 1927: Po Zakonu o zaščiti države začne v Italiji delovati posebno fašistično sodišče (Tribunale speciale per la difesa dello stato), ki je do leta 1943 med drugimi obsodilo okrog 500 slovenskih in hrvaških antifašistov in komunistov iz Julijske Krajine in Istre na skupno 4900 let zapor; 33 jih je obsodila na smrt in 23 smrtnih obsodb izvršila.

31. avgust 1927, Nanos: Na pobudo in v organizaciji Alberta Rejca in Zorka Jelinčiča se je na Nanosu zbralo več članov domoljubne organizacije TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka). Sprejeli so enotna programska izhodišča in več sklepov, ki so vplivali na krepitev delovanja organizacije. Po sedaj znanih podatkih tigrovske trojke na Gori niso delovale. Je pa preko Gore vodila pot člane TIGR-a v Jugoslavijo in nazaj. Med ostalim so prenašali slovenske časopise in knjige. Po pripovedovanju je marsikatera knjiga ostala na Gori. Eno takih postajališč je bilo župnišče na Otlici, zlasti po prihodu župnika Albina Bratina, leta 1937.

19. januar 1928, Gorica: Goriški prefekt je z dekretom razpusil upravne organe Zadružne zveze v Gorici in dodelil komisarja, da jo je likvidiral do decembra. Sledil je postopek likvidacij slovenskih zadrug, hranilnic in posojilnic, s čimer je bila uničena gospodarska podlaga slovenske narodne skupnosti v celi Goriški pokrajini.

6. september 1930, Trst: Na prvem tržaškem procesu so bili obsojeni na smrt, in tega dne v Bazovici tudi ustreljeni, zavedni slovenski rodoljubi – tigrovci Ferdinand Bidovec, Zvonimir Miloš, Franjo Marušič in Alojz Valenčič. Obtoženi so bili, da so izvedli atentat na uredniške prostore fašističnega časopis Il Popolo di Trieste in drugih hudodelstev.

1934, Predmeja: Odprt je bil Repičev hotel (Albergo Augusta).

2. oktober 1935: Fašistična Italija je napovedalo vojno Abesiniji (Etiopiji). Nekateri Gorjani in mnogi drugi primorski fantje so v tej Mussolinijevi moriji izgubili življenje.

10. junij 1940, Rim: Italija je podpisala pakt z Nemčijo in napovedala vojno Veliki Britaniji in Franciji.

22. november 1941, Rim: Vojno ministrstvo je ponovno poslalo okrožnice, v kateri zahteva, da se upoštevajo prejšnja navodila, glede mobilizacije vojakov slovanskega porekla ali iz slovanskih družin. Ti naj bodo nadzorovani in razporejeni v redove in enote v skladu s posebnimi predpisi.

31. julij 1942, Gorica: Benito Mussolini je v Gorici na velikem zborovanju grozil Slovencem z besedami: »Neusmiljeno je potrebno pokoriti to uporno ljudstvo! Ravnati je potrebno kot Julij Cezar v nepokorni Galiji. Iztrebiti je potrebno vse moške (samce) te preklete rase (plemena).« V originalu: ... *Bisonio sterminare tutti maschi di questa razza*, ...

Februar 1943, Primorska: Karabinjerji so v sodelovanju vojske izvedli eno zadnjih večjih mobilizacij mladoletnih Slovencev, letnika 1926 in starejše, v delavne bataljone (battaglioni speciali). Mobilizacija je bila v obliki aretacije, saj so jo izvedli praviloma ponoči in brez pozivov. Večji zbirni center je bil v Gradiški pri Gorici. Od tu so mladeniče pošiljali v razne kraje, največ v Južno Italijo in na otoke (Sicilijo, Sardinijo, ...).

Mnogi mladeniči so se rešili s tem, da vstopili v partizanske vrste.



(Foto: Damjan Vidic)

DRUGA SVETOVNA VOJNA – NARODNOOSVOBODILNI BOJ 1941-1945

1. september 1939: Z napadom Nemčije na Poljsko se je začela 2. svetovna vojna.

26. marec 1941, Dunaj: Kraljevina Jugoslavija je pristopila k Osi (Nemčija, Italija, ...). Sledile so velike demonstracije proti podpisanemu paktu.

6. april 1941: Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija so napadle Kraljevino Jugoslavijo.

27. april 1941, Ljubljana: V Vidmarjevi hiši v Ljubljani je bila ustanovljena Osvobodilna fronta (OF) slovenskega naroda, v začetku imenovana Protiimperialistična fronta. OF je sprejela osem temeljnih točk: neizprosni boj proti okupatorju; osvoboditev in združitev Slovenije; neprižnavanje razkosanja Jugoslavije; borba za narodne in človekove pravice; medsebojna lojalnost vseh skupin v OF; po osvoboditvi prevzeme oblast OF; uvede se dosledna ljudska demokracija; v duhu zavezniških izjav bo slovenski narod po vojni sam odločal o svoji notranji ureditvi; slovenska vojska bo zrastle iz partizanskih čet.

18. april 1942, Nanos: Sredi aprila sta prispeli na Nanos Brkinska četa (komandir Edvin Dolgan – Janez) in Igorjeva četa (komandir Mile Špacapan – Igor). Tega dne so močne italijanske enote – po ocenah 1800 mož, obkolile partizanski tabor. Po osemurnem boju so se partizani prebili skozi obroč v treh skupinah. Brez žrtev se je prebila le skupina Janka Premrla – Vojka. Padlo je devet borcev, enajst so jih Italijani ujeli; od teh je eden umrl v bolnici, devet jih je vojaško sodišče v Rimu obsodilo na smrt. Usmrtitev je bila izvršena v takratni vojašnici Forte Bravetta pri Rimu.

8. avgust 1942, Ustje. Italijanski vojaki so aretirali osem vaščanov, jih mučili in nato ustrelili, vas pa zažgali. Vzrok tega zločina je bil uboj karabinjerskega podčastnika, ki naj bi ga izvršili partizani. Dejansko so ga ubili italijanski vojaki divizije Giulia, ko je hotel zaščititi vaščane pred ropanjem vojakov.

10. – 17. avgusta 1942, Vodice nad Ozeljanom: Ustanovljen je bil *Prvi partizanski bataljon Simon Gregorčič*. Zbralo se je približno 70 borcev primorskih čet, in to le nekaj dni kasneje, ko je Mussolini v Gorici na velikem zborovanju grozil Slovencem. Bataljon je bil za takratne razmere na Primorskem velika enota, čeprav so čete delovale dokaj samostojno.

22. februar 1943, Brinov grič: V Podnanosu je bil rojen (29. 2. 1920) Janko Premrl – Vojko, narodni heroj. Januarja 1942 je vstopil v partizanske vrste. Zaradi partizanskih aktivnosti ga je Posebno sodišče v Rimu obsodilo na smrt. Zanj je bila razpisana denarna tudi nagrada. Postal je komandir čete. Umrl je na Brinovem griču pri Idrijskem Logu, 22. februarja 1943, zaradi ran, dobljenih v boju z Italijani.

9. september 1943: Kapitulirala je fašistična Italija. Začel je vseljudski upor primorskega ljudstva. Na Vogrskem je bila ustanovljena Goriška brigada (12. 9. 1943). Odprla se je t. i. *Goriška fronta*. V brigadi je bilo tudi več Gorjanov, nekateri so padli.

16. september 1943, Kočevje: Vrhovni plenum Osvobodilne fronte je sprejel odlok o priključitvi Primorske k združeni Sloveniji. Ta odlok je bil potrjen na zasedanju AVNOJ-a v Jajcu, 29. novembra 1943.

17. september 1943, Ajdovščina: Tega dne je bilo veliko ljudsko zborovanje ljudi Vipavske doline in Gore. Zahtevali so priključitev Primorske k matični domovini.

21./22. december 1943, Gorenja Trebuša: Glavni štab NOV in POS je 21. decembra poslal ukaz o preimenovanju 3. operativne cone (Alpske) v 9. korpus NOV in POS. Poveljnik je postal dotedanji poveljnik cone Lado Ambrožič – Novljan.

16. junij 1944, Vis: Ob sodelovanju zavezniških vlad je bil na tem dalmatinskem otoku sklenjen tako imenovani sporazum Tito – Šubašić. 19. avgusta je kralj Peter II odstavil Dražo Mihajlovića ter imenoval Tita za edinega vodjo jugoslovanskih sil odpora proti okupatorju. Naslednji dan sta Predsedstvo NKOJ-a in vrhovni komandant Josip Broz – Tito pozvala vse četnike, domobrance in druge sodelavce okupatorjev, naj se priključijo Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije.

5. maj 1945, Ajdovščina: Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je sprejelo in izdalo sklep o narodni vladi Slovenije. Obenem je izdalo sklep o njenem imenovanju. Predsednik vlade je bil Boris Kidrič; podpredsednik dr. Marjan Breclj; minister za notranje dr. Aleš Bebler; za industrijo in rudarstvo Franc Leskovšek; za trgovino in oskrbo dr. Lado Vavpetič; za poljedelstvo Janez Hribar; za gozdarstvo Tone Fajfar; za socialno politiko Vida Tomšič; za narodno zdravje dr. Marjan Ahčin; za gradnje Miha Kambič in za lokalni promet Franc Snoj.

9. maj 1945: Brezpogojno je kapitulirala Nemčija. Na slovenskih tleh se je vojna dejansko končala šele 15. maja.

9. junij 1945, Beograd: Podpisan je bil Beograjski sporazum in 20. junija še Devinski sporazum. S tema dvema sporazumoma je bila Primorska razdeljena na cono A (pod zavezniško vojaško upravo) in cono B (pod upravo Jugoslovanske armade).

25. julij 1945, Ajdovščina: Vso civilno oblast v coni B je prevzel Narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje s sedežem v Ajdovščini.

20. november 1945, Nürnberg: Tu se je pričelo sojenje nacističnim vojnim zločincem. Sojenje je končalo 1. oktobra 1946. Od 24 obsojenih so 12-tim izrekli smrtno kazen.

10. februar 1947, Pariz: podpisana je bila Mirovna pogodba med enaindvajsetimi zavezniškimi državami in Italijo.

15. september 1947: Velik del Primorske je bil priključen k matični domovini Sloveniji in s tem k Jugoslaviji. Ustanovljeno je bilo Svobodno tržaško ozemlje (delovalo je od 16. 9. 1947 do 5. oktobra 1954); obsegalo je Trst in njegovo zaledje.

GORA (PREDMEJA, OTLICA, KOVK ...) V NOB-ju

Gora, del Trnovske planote, je območje, kjer so se partizanske enote rade zadrževale. Vzrokov za to je več. Dokaj težak dostop, preglednost nad gibanjem sovražnika, bližina Vipavske doline, ki je omogočala dobro preskrbo s hrano in drugim materialom. In ljudje, ki so hrepeneli in se borili za svobodo in so zato sodelovali v oborožen odporu.

Ne samo to. Celotno prebivalstvo se je vključevalo v razne aktivnosti: obveščanje o gibanju sovražnikov, preskrba s hrano, zdravili, ..., nudenje zavetišč ranjencem in borcem ter marsikaj

drugega. Napis na požgani gozdarski hiši na Predmeji: *Arsch der Welt*, (rit sveta) dovolj pove, kaj so si mislili Nemci o Gori. Zaradi sodelovanja s partizani se je okupator strahovito maščeval nad vaščani.

Italijani so sicer imeli stalne postojanke. Nemci so velikokrat nekajdnevno zasedli te gorske kraje. Kroniki so zapisali, da so na Goro Nemci prišli okrog tridesetkrat. Mnogo dogodkov je zapisanih v: Mati Gora, zapisi o delovanju OF, številne knjige – monografije brigad, 9. korpusa in drugih enot, spomini posameznikov ... Večina tukajšnjih podatkov je vzeta prav iz teh gradiv.

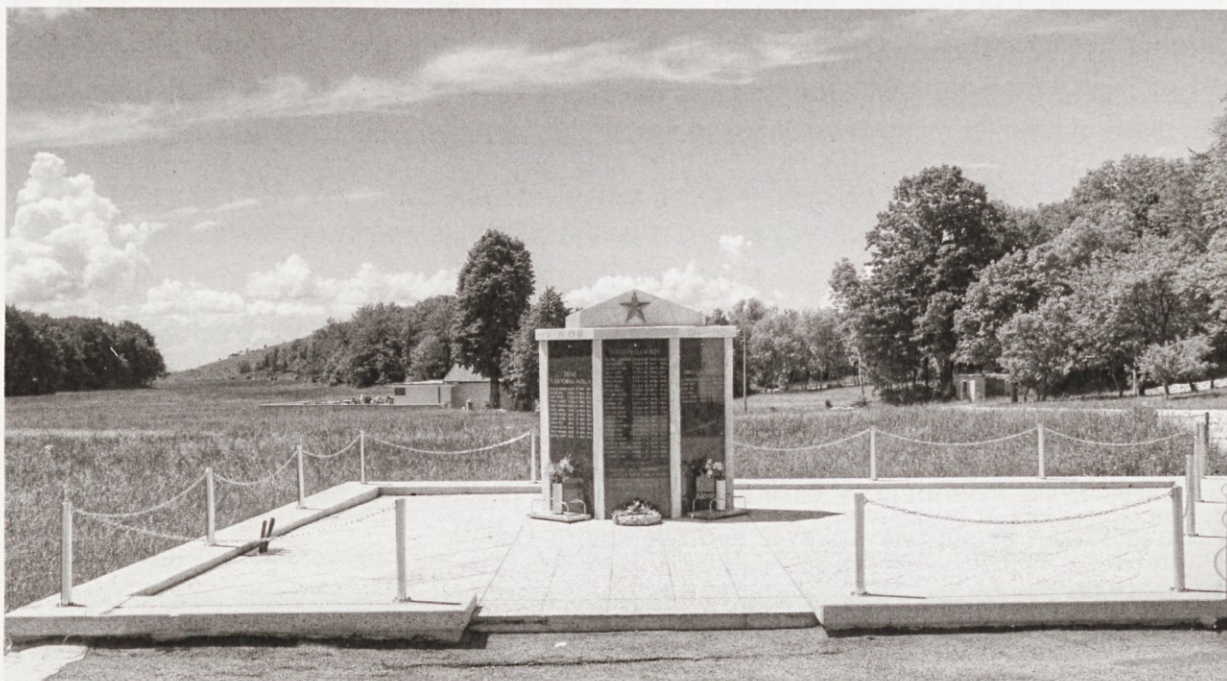
31. decembra 1911, Otlica: Tu se je rodil narodni heroj Ivan Bizjak. Družina je emigrirala v Jugoslavijo in živela v Črnučah pri Ljubljani. Izučil se je za ključavničarja. Že junija 1941 se je priključil Raški četni. Kmalu je bil imenovan za komandirja Moravske čete. Padel je v spopadu s Italijani, dne 29. 10. 1941.

Poletje 1942, Predmeja, Kovk: Na Predmejo (takratni Dol) je prišel Janko Premrl – Vojko in se dogovoril z domačini, da ustanovijo na Predmeji (Podmajem) javko. Javko je vzpostavil tudi na Kovku, Pri Mihelu. Kasneje sta stike z domačini vzdrževala Rudi Greif in Predmejčan Gustl Blaško.

Avgust 1942, Gora: Pojavili so se prvi partizani na Gori. Po pripovedovanju so jih nekateri domačini imenovali četniki. Prva akcija partizanov je bila pri Volkovi bajti, avgusta 1942. Partizani so zaustavili vozove z drvi. Ranjenih in ujetih je bilo več italijanskih vojakov. Vozove in drva so zažgali. Partizanska akcija je imela velik odmev na Gori.

10. januar 1943, Predmeja: Ustanovljen je bil odbor Osvobodilne fronte, za področje Gore. Odbor je štel devet članov.

11./12. februar 1943, Predmeja, Otlica: V partizane je odšlo štiriindvajset domačinov, drugi dan še štirje. Nekateri so bili poslani na Dolenjsko, da so v tamkajšnjih brigadah nadomestili padle, ranjene, pogrešane in pobegle.



(Foto: Damjan Vidic)

24./25. februar 1943, Predmeja: Tega dne so pripadniki italijanske vojske izvršili okruten zločin nad družino Bizjak – Pri Brigiti. Zaradi odhoda Slavka v partizane so ponoči vdrli vojaki iz bližnje postojanke. Po mučenju so ustrelili: očeta Štefana, mamo Brigito, nosečo Slavkovo ženo, Ivano in sina Branka ter jih nato vrgli v gorečo hišo. Brata Milka so mrtvega odpeljali v Gorico in ga razkazovali, da so ubili »bandita«. Ko je Slavko zvedel za grozodejstvo, si je vzel življenje.

7. april 1943, Predmeja, Otlica: Italijani so aretirali več deklet in žena ter moških. Nekatere so po zaslišanju izpustili, druge zaprli v tržaške oz. goriške zapore ter jih nato poslali v taborišča.

8./9. September 1943, Predmeja, Otlica, Kovk: Ob kapitulaciji Italije se je takoj formirala partizanska enota, ki štela nekaj več kot dvesto mož in fantov. Razorožila je italijanske oborožene enote ter organizirali straže. Del čete je odšel na Goriško fronto.

25. in 26. september 1943, Otlica: Po preboju Goriške fronte so se partizanske enote umaknile na Kras in na Trnovsko planoto. Nemci so prvič zasedli Goro. Iz ostankov partizanskih enot je bila na Otlici ponovno formirana Goriška brigada. Za komanda je bil imenovan Martin Greif – Rudi.

Partizani so s pomočjo domačinov minirali most v Čavnu in posekali drevesa na cesto proti Lokvam. Na Predmeji je bilo požganih več hiš. Ofenziva je trajala do 30. septembra. Pojavili so se prvi begunci z Gore, ki so zbežali v Deželo (Vipavsko dolino).

Na Predmeji (Rupa) je delovala premična bolnica, ki je sprejela ranjence z Goriške fronte. Bolnica je bila ustanovljena na Vogrskem (12. 9. 1943). Nato se je preselila v Osnovno šolo Lokavec (težji ranjenci) in Stomaž (lažje ranjenci) in kasneje na idrijsko stran, v Čekovnik.

27. september 1943, Predmeja: Nemci so v bližini gozdarske hiše usmrtili trinajst nepoznatih talcev.

September 1943, Otlica: V hiši št. 54 je bila po Goriški fronti premična bolnišnica. Pozneje je bila občasna bolnišnica 30. divizije in je delovala do 28. februarja 1945.

Oktober 1943, Predmeja, Otlica: Začela je delovati prva partizanska šola. Pouk je bil v Dolini, na Hotelu in župnišču na Otlici. Poučevali sta Ivanka Krapež in Ivančka Blaško. Otroci so se učili pisati in brati ter računstvo. Veliko so deklamirali pesmi slovenskih pesnikov (Gregorčiča, Prešerna, ...)

Oktober ali november 1943, Predmeja: Izvoljen je bil prvi Narodnoosvobodilni odbor za območje Gore.

17. januar 1944, Predmeja: V spopadu z Nemci na širšem področju Križca je izgubilo življenje enajst partizanov: devet pripadnikov Kosovelove brigade in dva borca 2. brigade VDV.

6. marec 1944, Predmeja: Ustanovljen je bil artilerijski divizion 31. divizije.

25. marec 1944, Predmeja: V času nemške ofenzive Dachstein je bilo požganih 52 hiš. Več družin je odšlo v begunstvo: Lokavec in druge kraje v Deželi.

Marec 1944, Predmeja: Na Predmeji je bila ponovno organizirana kurirska postaja (karavla) P5. Nekaj mesecev je delovala za Križno Goro. Zvezo je imela z Vipavsko dolino in Krasom, Gorenjo Trebušo in drugimi kurirskimi postajami.

19. maj 1944, Predmeja: V hiši št. 85 je bila ustanovljena premična bolnica 30. divizije. Nudila je pomoč ranjencem in bolnikom. Delovala je do 31. marca 1945.

15. junij 1944, Kovk: Nemci so ob napadu Pri Miheli ujeli tri partizane in dva domačina aktivista OF. Vseh pet so mučili in nekatere še žive vrgli v gorečo hišo. Požgali so pet domačij.

16. junij 1944, Gora: Nemci so zajeli več deklet in žena ter jih po nekaj dneh, preko goriških zaporov, odpeljali v taborišče. Največ v Auschwitz.

Poleti 1944, Predmeja: Začela je delovati partizanska apoteka (lekarna) JUG, ki je bila namenjena predvsem 31. diviziji.

26. julij 1944, Predmeja (Pri koritu): tega dne je proti Predmeji vozila kolona osmih nemških kamionov z okoli 150 vojaki. Približno 60 borcev Gradnikove brigade je Pri koritu pod Predmejo napadlo kolono. Partizani so uničili in zažgali sedem kamionov, enemu je uspelo pobegniti. Sovražnik je imel velike izgube v ljudeh in materialu. Pri jurišu je padla borka Marica Štrukelj, doma s Tolminskega.

30. julij 1944, Otlica: Tega dne je na Lokvah padel komandant 30. divizije Ivan Turšič – Iztok. Pokopan je bil že isti dan na Otlici. Pogreb je vodil župnik Albin Bratina, ob prisotnosti cele 30. divizije. Iztok je bil rojen 29. 9. 1922 na Rakeku. Njegove posmrtne ostanke so dne 2. novembra 1946 prekopali in ga pokopali v rojstnem kraju.

8. avgust 1944, Gora: Izvoljen je bil nov Krajevni narodnoosvobodilni odbor. Tudi ta je imel enajst članov.

11. oktober 1944, Predmeja, Otlica: Med nemško ofenzivo Grünwald (Zeleni gozd), ki je trajala od 8. do 14. oktobra, je bilo na ta dan na Predmeji požganih triinpetdeset (53) hiš, na Otlici pa deset hiš. Po pričevanju naj bi s svojim posredovanjem nadaljnji požig na Otlici preprečil župnik Albin Bratina. Izvršen je bil tudi več zločinov nad civilnim prebivalstvom.

18. do 21. december 1944, Predmeja, Otlica, Kovk: Po tridnevnem napadu so Nemci zavzeli Trnovsko planoto. Na Otlici so Nemci 21. decembra ustrelili štiri talce – domačine z Gore. Eno te 9. korpus so se umaknile proti Trebuši in na Šentviško goro. Kmalu je sledila protiofenziva (3. januar). Gora je bila nekaj dni svobodna, do pričetka ofenzive Rübezahl I.

5. – 11. februar 1945, Trnovska planota: Velika nemška, ofenziva Rübezahl, z namenom uničiti vse, kar bi dajalo zatočišče partizanom v zimi; in čiščenje območja za varnejši transport materiala na italijansko fronto in morebitni umik nemške vojske proti Avstriji. Ker ta ofenziva ni dosegla pričakovanega uspeha, se je nadaljevala z imenom Rübezahl II in Rübezahl III. Trajali sta od 11. 2. do 6. 3. 1945. Tudi v teh pohodih nemške soldateske so bile civilne žrtve. Ti dve ofenzivi nista dosegli postavljenih ciljev. Sledile so nove še obsežnejše ofenzive.

23. marec – 1. april 1945, Trnovska planota, Predmeja, Otlica, Kovk: Tudi nemška ofenziva Frühlingsanfang (začetek pomladi), ki je bila predvsem na Gorenjskem in Cerkljanskem, ni uspela. Poveljstvo Operativne cone Jadransko primorje (Operationszone Adriatisches Küstenland), pod vodstvom vrhovnega komisarja (gauleiter) Friedericha Rainerja, vodje SS in policije generallajtnama Odila Globocnika, in poveljnika vojaških enot generala Ludwiga Küblerja je pripravila najobsežnejšo ofenzivo proti glavnini 9. korpusa imenovana Winterende (konec

zime). Med ljudmi poznana pod imenom Zadnja velika ofenziva. V njej so sodelovale: bojna skupina **Bikowski**, glavnino je sestavljal 2. Donski kozaški polk, ki je prodiral iz smeri Gorica – Trnovo in Šempasa; bojna skupina **Lerch**, sestavljena iz 10. SS policijskega polka in četniki Dinarske divizije iz smeri Vipavske doline, bojna skupina **Dippelhofer**, sestavljena iz 2. Kozaškega polka, četniških enot in Slovenskega narodnega varnostnega zbora (domobranci) je prodirala iz smeri Col, Črni Vrh; bojna skupina **Blank**, sestavljena večinoma iz nemške vojske in policije, je prodirala iz smeri Idrija, Šebrelje; bojna skupina **Hahn**, sestavljena iz italijanskega policijskega bataljona in nemških enot, je prodirala iz Banjške planote oz. Sv. Lucije (Most na Soči). V tej ofenzivi je sodelovalo nekaj manj kot 30.000 sovražnikovih vojakov. 9. korpus je imel na tem območju približno 3000 oboroženih borcev (razmerje 1:10).

23. – 25. 1945, marec, Kovk, Sinji vrh: Sinji vrh (1001) je bilo prizorišče ene najtežjih in najbolj krvavih bitk v zadnji ofenzivi. V dneh borb je vrh hriba večkrat menjal gospodarja. V teh dneh je bilo na Otlici in Kovku požganih pet hiš.

Zaradi težke situacije je štab 9. korpusa izdal povelje, da se enote prebijejo iz obroča. Tako so v dneh od 30. marca na 1. april izvršile preboj: 31. divizija, z dvema premičnima bolnicama, se je prebila brez boja proti Pivki; 30. divizija s štabom korpusa, z raznimi oblastnimi organi in ustanovami ter zavezniškimi misijami pri 9. korpusu je prodirala čez Vojsko proti Šentviški planoti. Na Vojskarski planoti je divizija vodila težke boje, v katere so se vključile tudi prištabne enote. V bojih je divizija imela velike izgube; italijanska divizija Garibaldi Natisone se je prebijala v več skupinah z Gore proti Banjški planoti. Pri preboju je izgubila skoraj polovico borcev.

31. marec 1945, Predmeja: V zadnji ofenzivi je bežalo več družin, sedemdeset otrok, žensk in starejših, čez Rob proti Vipavski dolini, proti zaselku Slokarji. V navzkrižnem obstreljevanju je bi smrtno zadet domačin Alojz Bizjak.

16. april 1945: Štab 9. korpusa je izdal povelje za ponovno osvoboditev južnega roba Trnovske planote, kot izhodišče za prodor proti Trstu in Soči.

26. april, Predmeja, Otlica, Kovk: Po veliki ofenzivi so se enote 9. korpusa odpočile in dopolnile z novimi borci. Po prejemu povelja so korpusne enote začele protiofenzivo. V bojih 26. aprila so pregnale s Predmeje dele 10. SS polka, z Otlice in Kovka pa bataljon 1. Udarnega polka Slovenskega narodnega varnostnega zbora (domobranci). Sovražnik je zbežal proti Vipavski dolini. Tako je bila pot proti morju in Soči odprta. Gora, požgana in izropana, je svobodno zadihala. Kmalu so se pričeli vračati izgnanci, begunci, interniranci in vsi drugi.

1943/1945, Predmeja, Otlica, Kovk: Gora je veliko pretrpela v moriji 2. svetovne vojne. Večina hiš je bila požganih, na Predmeji 119 (več kot 80 % hiš), na Otlici petnajst.

S Predmeje je padlo trideset borcev NOV; s strani italijanske in nemške vojske ubitih, tudi kot talci, umrlih v taboriščih ali zaradi neposrednih posledic vojne, je bilo šestindvajset Predmejčanov. V NOB je padlo dvajset vaščanov z Otlice, štirje so umrli v nacističnih taboriščih in štirje so bili ustreljeni kot talci. Štirje partizani, dve interniranki in sedem talcev so žrtve s Kovka.

Skupno se spominjamo osemindvetdesetih Gorjank in Gorjanov, umrlih med vojno in zaradi vojne. Padlih z Gore in žrtev nacifašizma, ki so bili rojeni na Gori, je še več, kajti tisti, ki so prebežali v času fašizma v Jugoslavijo in izgubili življenje v NOB, niso všteti. V drugih vojskah

je v drugi svetovni vojni izgubilo življenje tudi dvajset Gorjanov.

Na Gori večno počivajo na območju bližnjega Trnovskega gozda in Predmeje padli borci 9. korpusa, Slovenci in partizani drugih narodov. V skupni grobnici na Predmeji jih leži 367, na Otlici še 37.

GORA V SVOBODI, OD 1945 DO 1991

Opis tega obdobja bi bil obsežen, bolj primeren za kroniko kraja. V tem obdobju se na Gori ni pisala zgodovina, pomembna za širšo in ožjo domovino. Prej bi veljalo obratno.

Po vojni so se pričele obnavljati hiše, zgradil se je Zadružni dom (1948) in cerkev (1982), asfaltirana je bila cesta Ajdovščina – Predmeja – Col, ustanovljen je bil smučarski klub, ki je se kasneje priključil novemu Društvu Gora, na Goro je pritekla voda (1999), zgrajena je bila nova šola na Otlici. Stanko Velikonja je leta 1979 v Obersdorfu postavil primorski rekord v smučarskih skokih (154 m), ki je držal vse do leta 2012

... In še mnogo drugih za Gorjane in širše Stanko Velikonja je leta 1979 v Obersdorfu postavil primorski rekord v smučarskih skokih (154 m), ki je držal vse do leta 2012. pomembnih stvari se je zgodilo. Ne bomo jih posebej omenjali, saj govorijo same zase ...

OSAMOSVOJITEV IN LASTNA DRŽAVA 1991

Iz pregleda dogodkov devetdesetih let prejšnjega stoletja se človeku, ki pozna le delček zgodovine iz časov druge svetovne vojne in s tem narodnoosvobodilne vojne, v zavesti takoj vzbudi vzporednica med tema obdobjema. Gora je leta 1991 ponovno prevzela vlogo aktivnega udeleženca odpora. Res je, da ni bilo na tem prostoru velikih oboroženih spopadov, je pa zato Gora nudila zavetišče pripadnikom Teritorialne obrambe (TO), Milice, državnim oblastem in drugim organom.

Veliko Gorjanov je bilo vključenih v odpor. Na prostoru ajdovske občine, in s tem Gore, sta odigrala prav gotovo pomembno vlogo Vidmar Angel – komandir Postaje Milice, in Velikonja Emil – komandant TO Ajdovščina. (Več v monografiji Mati Gora in Njim vsem pripada slava).

24. februar 1989, Ljubljana: V Cankarjevem domu je bilo veliko zborovanje z naslovom *Mir in sožitje*, s katerim so udeleženci izrekli podporo stavkajočim kosovskim rudarjem. »Cankarjev dom« je sprožil burne reakcije, zlasti v Srbiji.

27. november 1989: Republiški sekretar Republiškega sekretariata za notranje zadeve (NZ) Tomaž Ertl je izdal odločbo o imenovanju operativnega štaba za vodenje akcije *Sever*.

1. december 1989, Ljubljana: Združenje za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo *Božur*, je želelo tega dne organizirati v Ljubljani *Miting istine* (Miting resnice). Slovenske oblasti so zborovanje prepovedale, kar je ponovno sprožilo ostre srbske reakcije. (Ta revolt sem tudi sam doživljal, saj sem bil v tem času večkrat poslovno v Srbiji in drugih republikah).

9. december 1989: Padel je Berlinski zid. To je pomenilo simbolični konec obdobja »hladne vojne«.

20. – 22. januar 1990: V Beogradu je potekal 14. kongres Zveze komunistov Jugoslavije. Slovenska delegacije je zapustila kongres, kar je pomenilo začetek konca Federativne socialistične republike Jugoslavije.

15. maj 1990, Ljubljana: Tega dne je komandant Teritorialne obrambe (TO) Slovenije, general-polkovnik Ivan Hočevar, izdal ukaz o odvzemu oborožitve TO.

4. september 1990, Zemono: Na Zemonu pri Vipavi je bil sprejet dogovor o delovanju Manevr-ske strukture narodne zaščite na Severnem Primorskem.

6. september 1990, Ajdovščina: Formirana je bila Manevrska struktura narodne zaščite za ob-čino Ajdovščino. Za načelnika je bil imenovan takratni komandant TO občine Ajdovščina Emil Velikonja.

September 1990, Gora: v veliki tajnosti je bila na Gori formirana Manevrska struktura narodne zaščite v velikosti voda. Poveljnik je bil Iztok Velikonja.

23. december 1990, Slovenija: V Sloveniji je bil izveden plebiscit o samostojnosti Slovenije. Ob udeležbi 88,5 % volilnih upravičencev se je za samostojno državo Slovenijo izreklo 93,2%.

Januar 1991, Kovk: Ustanovljen je bil Center za usposabljanje pod poveljstvom Občinskega štaba Teritorialne obrambe.

Junij 1991, Predmeja: Od leta 1990 do konca junija 1991 je bilo v obratu Iskre –Avtoelektrike na Predmeji tajno skladišče orožja Teritorialne obrambe. Zanj je vedel le Zvonko Žonta, kasneje še vodja obrata Albin Bratina. Pri Ivanu Vidmarju pa je bilo tajno skladišče orožja Milice.

1. maj 1991, Ajdovščina, Nova Gorica: Ustanovljen je bil 61. Območni štab Teritorialne obram-be (61. ObmŠTO). Nastal je tako, da sta se združila goriški in ajdovski Občinski štab.



(Foto: Damjan Vidic)

16./17. junij 1991, Otlica: Ustanovljena je bila četa za posebne namene, ki je bila v sestavi 611. Odreda za posebne namene. Sestavljali so jo v glavnem mladi fantje, ki so pred kratkim odslužili vojaški rok.

25. junij 1991, Ljubljana: Skupščina Republike Slovenije je sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, Ustavni zakon za njeno izvedbo in Deklaracijo o neodvisnosti.

26. junij 1991, Ljubljana: Na Trgu revolucije je bila slovesna razglasitev neodvisnosti Republike Slovenije. Predsednik predsedstva Milan Kučan je izrekel preroške in zgodovinske besede: »... Nič več ne bo tako, kot je bilo doslej ...«. Na Čavnu in Nanosu so goreli kresovi, v pozdrav novi državi Republiki Sloveniji.

26. junij 1991, Razdrto: Milica je ob sodelovanju Cestnega podjetja postavila barikade in zastavili so kolono oklepnih vozil Jugoslovanske armade (JA). Gorjana Stanko Velikonja in Izidor Krapež, zaposlena v Cestnem podjetju Nova Gorica – Enota Ajdovščina, sta izvedla drzno zaporo ceste in preprečila prodor JA skozi Otošče v Vipavsko dolino. Podobno akcijo je izvedel miličnik Igor Likar s Predmeje pri Sanaboru, v dolini Bele.

27./28. junij 1991, Predmeja: V noči s 27. na 28. junij je po cesti Col – Predmeja pripeljala kolona vozil JLA. Na čelu kolone je bilo oklepno vozilo. Do spopada med TO in JA ni prišlo. Kolona je odpeljala skozi Trnovski gozd.

28. junij 1991, Otlica: Sem je prispel je del 61. ObmŠTO. To je tisti del, ki je prej sestavljal Občinski štab TO Ajdovščina. Isti dan je bila mobilizirana četa TO Otlica.

29. junij 1991, Vrtojba: Osvobojen je bil največji mednarodni mejni prehod z Italijo, Vrtojba. Istega dne je bila v Ravnici nad Novo Gorico ustanovljena 1. Tankovska četa »TONI 55« Teritorialne obrambe.

30. junij in 2. julij 1991, Nanos: Letala Jugoslovanske armade (JA) so napadla RTV pretvornik na Nanosu.

30. junij 1991, Kovk, Sinji vrh: Enota za zveze Občine Ajdovščina se je preselila iz koč na Čavnu v nedograjeno hišo Hieronima Vidmarja na Sinjem vrhu. Organizirana je bila tudi vizualna opazovalnica za spremljanje zračnega prostora.

7. julij 1991, Brioni: Pod političnim pokroviteljstvom Evropske unije (trojke), je bila podpisana *Brionska deklaracija*, med vlado SFRJ in Slovenijo. Ta je opredelila, da se narodi Jugoslavije lahko sami odločajo o svoji prihodnosti, brezpogojni umik enot JA v vojašnice in nato umik teh enot iz Slovenije.

19. oktober 1991, Vipava: Vojašnico v Vipavi so zapustili zadnji vojaki JA. Ob spremstvu milice so preko Rebrnic zapustili Vipavsko dolino.

30. oktober 1991, Koper: Iz pristanišča Koper je odplula ladja, ki je odpeljala zadnje pripadnike JA iz Slovenije.

ZAKLJUČKI

Ta vodnik po novejši zgodovini ni učbenik. Je le pomagalo, da bralec lažje najde več v navedenih oz. mnogih drugih virih. Je v pomoč vsem, zlasti mladim, da lahko poiščejo dejstva o delovanju prednikov v preteklem stoletju, ki je bilo burno, krvavo in polno grozodejstev. Mladi generaciji želim, da bi o teh grozotah samo prebirala, nikoli pa doživela.

Seveda je bilo dogodkov še mnogo več. Številne so zgodbe posameznikov, ki pa ne sodijo v tak vodnik, ampak v drugo literaturo. Vsekakor bom hvaležen za vsako dopolnilo, ki mora temeljiti na zgodovinskih dejstvih. Zahvala vsem, ki so mi pomagali. Namenoma jih ne naštevam, saj bi lahko pri tem lahko koga nenamerno izpustil in tako naredil veliko napako.

Viri:

Rino Velikonja: Da ne pozabimo (OZB N. Gorica, 2006);

- Mati Gora – zbornik (Društvo Gora, 2001);

več prispevkov v več letnikih časnika Gora;

- Edmund Čibej: Zbrani spisi (Društvo Gora, 2005);

- B. Čermelj in S. Perini: Bataglioni speciali (Humar d.o.o., 2005);

- Zdravko Klanjšček: Deveti korpus NOV (Društvo piscev zgodovine, Ljubljana, 1999);

- Jože Hočevár: Prvi primorski bataljon Simona Gregorčiča (N. Gorica, Koper, 2002);

- Borivoj Lah – Boris: Štirikrat čez Sočo (Društvo piscev zgodovine, Ljubljana, 1998);

- Kronika XX. stoletja (MK, Ljubljana, 1993);

- Slovenska kronika XX. stoletja (Nova revija, Ljubljana, 1996);

- Iz zapisov zapuščine Maksa Čibeja (Gora št. 38/2008) in njegov rokopis;

- S. Plahuta in D. Sedmak: Primorska 1945 – 1947 (Goriški muzej, 1997);

več prispevkov v časniku Gora;

več avtorjev (uredil: S. Bačar): Njim vsem pripada slava (Goriški muzej, 2009)

več drugih prispevkov v več letnikih časnika Gora



ANGORA
GOSTINSKE IN TURISTIČNE STORITVE D.O.O.
OTLICA 47. AJDOVŠČINA
TEL.: 05 36 49 639
www.angora.si

okrepčevalnica
AnGora

INTERVJU

KARMA, TO SO NAŠA DOBRA IN SLABA DELA

Intervju s pisateljem Marjanom Tomšičem

15. februar 2013

*Sprašuje Petra Gostiša, učenka devetega razreda OŠ Col. Mentor: Franc Černigoj.**Rodili ste se v Račah pri Mariboru. Kakšno je bilo Vaše otroštvo?*

Precej burno, dramatično, divje in nevarno. Leto rojstva je 1939, torej začetek druge svetovne vojne. Ko sem bil star dve leti, je šla skozi mojo rojstno vas neskončno dolga kolona nemške vojske, vojaki in razna vozila. Stali smo na robu ceste in nisem mogel razumeti, zakaj tem tujcem nekateri mahajo z zastavicami in jih navdušeno pozdravljajo. Mene je bilo namreč teh vojakov na smrt strah. No, potem sem v živo doživel vso krvoločnost vojne. Videl sem aretacije, grobo ravnanje z mojimi prijatelji, ko so njihove družine suvali na kamion. Iz skriališča sem opazoval, kako so Nemci s puškinimi kopiti do smrti pretepli sosedovega hlapca samo zato, ker so ga zalotili z vrečo graha na ramenih. Trdili so, da je to hotel skriti za partizane. In videl sem streljanje talcev, doživel paničen polnočni beg naše družine na Pohorje; če nas ne bi obvestila neka ženska, bi nas odpeljali v Dachau ... Leta 1943 umre moja mama za jetiko, eno leto pozneje dobim drugo mamo; ne samo jaz, tudi brat in sestre. Nikoli ji nismo rekli mačeha. Pa konec vojne, igra s smodnikom, z odvrženimi ročnimi bombami, z naboji, z igračkami, ki so eksplodirale. Nalivno pero, medvedek, konjiček ... To so z letal metali, zanimivo, ne Nemci, ampak Angleži! Niso vedeli, da naša vas ni v Avstriji! Po končani vojni ni bilo kaj dosti boljše. Lakota, morje sovraštva. Le počasi, počasi so se čustveni potresi in pretresi začeli umirjati.

Zakaj pa ste se odločili za študij slavistike?

V gimnaziji sem bil navdušen nad kemijo, fiziko in matematiko. Kemija je bila v našem rodu (sestra, stric Dušan, očetov bratranec ...) Imel sem svoj laboratorij, delal sem poizkuse, hodil popoldne na tečaj kemije; gotovo bi danes bil inženir kemije v pokoju, če se ne bi zgodilo nekaj grdega. Bil je poizkus zlorabe, komaj sem ušel; in navdušenja za kemijo je bilo konec. Na občini so mi rekli: Zdaj je mesec maj, v jeseni boš že na univerzi, zate smo rezervirali štipendijo za kemijo, zdaj pa praviš, da je nočes.

In zgodilo se je, da so imeli na razpolago le še eno prosto štipendijo, in sicer za slavistiko. In tako sem postal študent znamenitih profesorjev: dr. Bajca, dr. Antona Slodnjaka, pozneje dr. Brede Pogorelec, in tako dalje. Vidite: Človek obrača, Bog obrne.

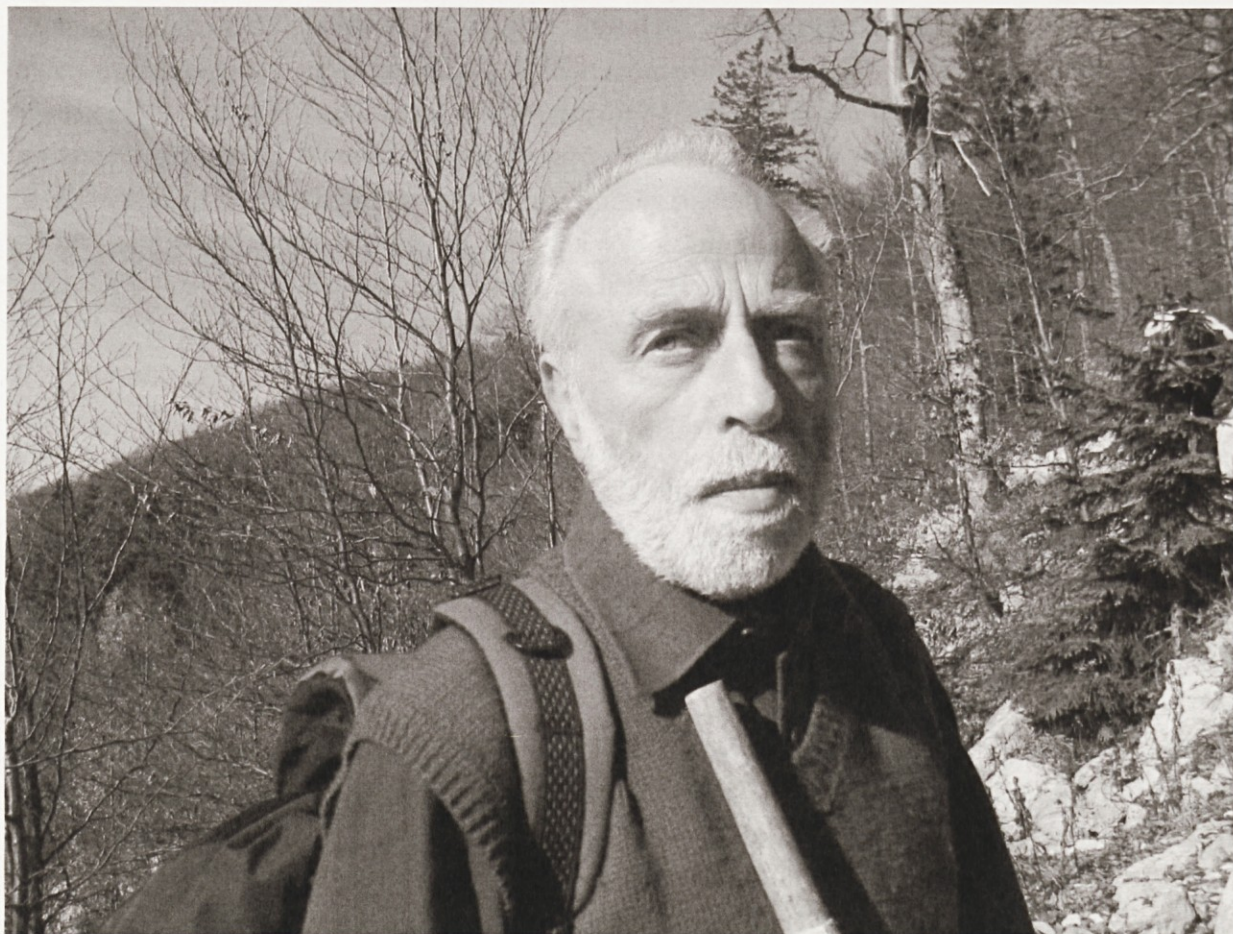
Od kod ta ljubezen do pisanja? Prebrala sem tudi nekaj Vaših knjig (Veter večnosti, Prah vesolja...) Veliko pišete o znanstveni fantastiki, onostranstvu ... Zakaj? Kaj Vas pri tem privlači, radi

spoznavate in razmišljate o večnosti, neskončnosti veselja? O čem najraje pišete, katera je vaša najljubša tema?

Pišem od petega razreda osnovne šole. Takrat sem se zaljubil, moja ljubezen ni bila sprejeta in zgodilo se mi je kot Prešernu ... Vidiš, nesrečna ljubezen je velika skrivnost; priključuje *muzo*, nevidno lepotico, popolno žensko (seveda iz duhovnega sveta); in ta postane skrivna ljubimka nesrečnega poeta. No ja, malo se šalim.

Glede fantastike, onostranstva pa tole: Kot ena najbolj siromašnih družin smo po vojni skupaj z drugimi delavskimi družinami dobili stanovanje v velikem račkem gradu (Rače). Tu je bilo ogromno sob, nekatere so bile polne knjig, večjih od mene; spominjam se, da sva si s sestro eno tako ogromno knjigo lahko ogledovala le tako, da sva jo položila na tla in stoje obračala liste, polne prečudovitih bakrorezov in prelepih, barvnih in baročno okrašenih inicialk (začetnih črk). Vse te sobe in globoke kleti, pa velikansko podstrešje ... vse to je bilo treba raziskati, čeprav nas je bilo strah, posebno kleti, v katerih so še bile zarjavele verige z obroči ...

Že to, kar sem opisal, je prebujalo fantazijo za vse nevidno, neznano, nedoumljivo. Meni pa se je zgodilo še nekaj. Videval sem dogodke, obraze, predmete, pokrajine ..., ki jih sploh ni bilo. Navadno se je vse to pojavljalo na stenah gradu. Zdravnik je povedal moji drugi mami, da imam halucinacije, najbrž zaradi prestanih vojnih grozot. Dal mi je tri okrogle cevke, polne tablet, ki so dišale po čokoladi in ki so tudi imele tak okus. Za čokolado bi dal življenje, in tako se je zgodilo,



Marjan Tomšič nad Stanišem, na poti na Golake, 2006 (Foto: Franc Černigoj)

da sem že prvi večer polizal kar vse tablete. Nisem se mogel ustaviti. No, nekaj jih je še ostalo, ker sem postal gromozansko zaspan, zaspal sem, kot da bi umrl, spal sem tri dni in tri noči, zbudil sem se v ambulanti; no, od takrat naprej nisem imel več prividov, le še občasne napade hude tesnobe in včasih tudi panike. Če tako občutljiv otrok, kakor sem bil jaz, doživi do šestega leta svoje starosti neopisljive grozote, potem je pač duša ranjena. Telo se hitro zaceli, duša pa ni več cela vse do konca, do smrti, do novega življenja ... Upam, da razumeš, na kaj mislim. No, v tem je tudi vsebovan odgovor, zakaj me je od nekdanj privlačevala fantastika in vse, kar je bilo čudežno, skrivnostno.

Kako in zakaj ste se odločili pisati o aleksandrinkah? Je bilo težko napisati to knjigo? Najbrž ste se morali pogovarjati z ženskami, ki so odhajale v Aleksandrijo, in z njihovimi otroki.

Pred tem sem napisal roman Šavrinke; to so bile pótovke, ki so s plenjerji na glavah in oslički pet dni v tednu kupovale jajca in jih tovorile v Trst ter prodajale na Trgu Zlate Marije. Kar na ulici, na pločnikih. Kar je ostalo, so potem v trgovinah zamenjale za to, kar so Istrani potrebovali: tobak, poper, pašta, igle, petrolej, rute, blago za krila, za bluze, in še mnogo drugih stvari. Bile so torej prve trgovke, naš prvi Mercator ... Pet ali šest dni so bile na poti, en dan pa pri možu in otrocih. Težko življenje, toda edino na ta način so lahko plačali davke in hiša ni šla na dražbo (na boben). Ko mi je pozne dr. Alojz Zorn, moj prijatelj, začel pripovedovati o svoji mami, noni, teti, tetah ..., ki so odhajale v Egipt služiti šterline (funtšterlinge) spet zato, da družina ni bila lačna, in predvsem, da ni šla kmetija, skupaj s hišo, na boben, mi je ta tematika že bila znana, pa me je pritegnila kot magnet. Prvi pogovor sva z dr. Zornom naredila v Prvačini; to je bil zelo dolg pogovor z njegovo teto Lojzko Zorn. Tako se je začelo. Štirinajst let sem obiskoval aleksandrinke in njihove otroke, snemal pogovore, brskal po knjižnicah in arhivih, a romana o teh svetovnih popotnicah in naših prvih svetovljankah nikakor nisem mogel začeti pisati. Vse do takrat, ko sem se odločil in odpotoval v Egipt (Aleksandrija, Kairo ...). Po vrnitvi se je krog sklenil; zdaj sem imel dovolj podatkov, predvsem pa je bil v meni tudi duh tistega časa (druga polovica 19. stoletja pa vse do konca druge svetovne vojne) in pisanje je steklo in je teklo gladko kakor oljčno olje. Torej ni dovolj, da napolniš svojo glavo s podatki; najbolj pomemben je duh časa; šele ta ti omogoči, da so tvoja pisateljska pričevanja avtentična in da sežejo do dna, pa tudi do vrha najvišje gore; v tem primeru do gore Ararat ... Nekaj moram dopolniti.

Rekel sem, da sem štirinajst let zbiral gradivo. To se je dogajalo takole: zagnal sem se, intenzivno raziskoval, pa obupal, delo opustil, pač prepričan, da ne bom nikoli zmozel napisati romana o teh izjemnih ženah. Pisal sem druge vrste literaturo, pa me je spet zgrabilo, navdušilo, pa sem se podal na pot, obiskoval ljudi, iskal podatke po knjižnicah, šolah, v arhivih, pa spet obupal, se odpovedal ... in tako se je to vleкло, kot sem bil rekel, vse do takrat, ko sem imel zbranega že ogromno gradiva in ko sem se odločil, da grem v Egipt. Ko je potem bil roman Grenko morje napisan, pa sem ugotovil, da imam več zbranega gradiva, kot pa je bilo listov v romanu ...!

Rodili ste se v Račah pri Mariboru. Kako to, da Vas je pot zanesla v Istro?

Bil je niz naključij, prav malo moje volje, mojega hotenja. Naključja so instrumenti Usode. Preberi si zgodbo s podobnim naslovom v zbirki humoresk in satir *Bužec on, bušca jest* (CZ, 2007).



Marjan Tomšič in Franc Černigoj na Ogencah, na poti na Golake, 2006 (Foto: Franc Černigoj)

Usoda dejansko obstaja, vodijo pa te naključja; ta so dobra in slaba. O vsem odloča karma. Karma so naša dobra in slaba dela v sedanjem, prejšnjem, v prejšnjih življenjih.

Vedno me je zanimalo, kako pisatelji napišete knjigo. Ali si sproti zapisujete ideje, ki se vam porajajo, jih nekam shranite ... ali pa se enostavno usedete za mizo in začnete pisati?

Zanimivo, da sem za nekatere knjige leta in leta zbiral gradivo, snemal na trakove, si zapisoval; a največ mojih knjig je nastalo scela, v enem bloku. To pomeni, da se je v nezavednem delu moje zavesti leta in leta nabiralo, nabiralo, kar tako, nenačrtno (brez razumske odločitve, brez zavestnega hotenja ...). In potem pride dan, pride jutro, ko z vso gotovostjo veš, da boš začel pisati. Zgodba ali preplet mnogih zgodb, vse to je v nekem notranjem svetu, ne da bi se jaz tega zavedal, počasi kristaliziralo, se mojstrsko oblikovalo v popolnost; in potem moraš le ubogati ta notranji čut, ne smeš odlašati, treba je sestiti, se odpovedati javnosti, telefonu, internetu ... in pisati, pisati, dokler ni dušna posoda prazna. Potem nastopi drugi del, ki je zelo naporen: urejanje napisanega, piljenje, krčenje, dopolnjevanje, dodajanje, pa spet odzemanje ...

To traja dosti dlje od samega pisanja in je mučno, garaško delo, polno sumov pa ekstatičnih sreč, srečic, a tudi obupa in želje, da bi vse skupaj zažgal, poklical prijatelja in šel pohajati po hribih in se veseliti sonca, življenja. Pisatelj resnično vsaj tri četrtine svojih let preživi za mizo in piše,

piše, piše ... a radosti življenja se vozijo mimo njega in ga zaman vabijo, snubijo, se mu ponujajo. Pisatelj je velik garač, večinoma za druge in le malo zase.

Katera je Vaša najljubša knjiga, ki ste jo napisali?

Šavrinke, Zrno od firnntona, Oštrigeca, Grenko morje, Onstran, Prah vesolja ... No ja, veš, s knjigami je tako, kot z otroki. Vprašaj kakšno mamó, katerega svojega otroka ima najrajši. Spravila jo boš v hude škripce, kajti po svoje ima rada vsakega posebej, a v resnici je notranje najbolj naklonjena le enem ali eni. Pa, o tem se ne govori.

Dobili ste kar nekaj nagrad in priznanj. Vam je to še dodatna motivacija za ustvarjanje?

Nagrad in priznanj se bojim. To je past za pisateljski ego. Če nisi dovolj zrel, se ujameš, se napihneš ko puran, in potem delaš napako za napako. Prešeren je imel srečo, ker ni nikoli dobil ne male ne velike Prešernove nagrade ...!

Ali radi pišete za otroke in mladostnike ali pa vam je ljubše pisati za odrasle? Še pišete romane oziroma novele?

Bilo je obdobje, ko sem z velikim žarom pisal za mladino, a je ta čas minil in pozneje sem jasno čutil, da bi čas, ki sem ga porabil za mladinsko književnost, bolje izkoristil, če bi napisal, recimo, veliko zgodbo o ljubezni in sovraštvu in o tem, kako se nazadnje obe skrajnosti zaokrožita v enost, v krog, in ta potem preide v spiralo; torej se vse skupaj premakne na višji duhovni in kulturni nivo. To je natančno tisto, kar se mora čim prej zgoditi nam, Slovincem. Če se ne bo, smo zapravili vse priložnosti in bo naš konec, kar se da grenak. Glede moje književnosti za mladino pa tole: Nisem rojen mladinski pisatelj, v tem žanru sem se le preizkušal.

Kako sta se spoznala z našim učiteljem Francem Černigojem? Mogoče takrat, ko ste kot učitelj slovenščine v Gračišču zbirali istrske ljudske pripovedi?

Če se prav spominjam, sva se spoznala na Kmečki založbi, povezovalni element pa je bil urednik KZ Branko Gradišnik. Ne vem, nisem povsem prepričan. Vsekakor pa že dolgo in iskreno prijateljujeva. Močno ga spoštujem, ker je 'narejen' iz enega kosa, iz ene same snovi: iz skal svoje ljubljene in vesoljne Gore.

Leta 1988 so začele pri Kmečkem glasu izhajati knjige ljudskih pripovedi, in sicer v zbirki Glasovi. Ljudske zgodbe v prvi knjigi te zbirke – Javorov hudič – je zbral, zapisal in uredil naš učitelj slovenščine Franc Černigoj. Na drugi knjigi Noč je moja, dan je tvoj pa ste podpisani Vi. Tudi Vi ste takrat poučevali slovenščino (v Gračišču, v slovenski Istri). Tudi na več naslednjih knjigah v tej zbirki so podpisani učitelji slovenščine. Kaj menite, ali sta poklic učitelja in zapisovanje ljudskega slovstva med seboj povezana?

Nikakor ne, sploh ne! Pri tem ima največ zaslug dr. Marija Stanonik. Res pa je, da se učitelji, ki

več desetletij živijo v istem kraju, v isti pokrajini, nekako zlijejo z duhom ljudstveca in deželice. Pa ljudje, njihov kolektivni nezavedni jaz pronicne vanje, in potem lahko zlahka nastane takšna knjiga, kot je ta naša, istrska *Noč je moja, dan je tvoj*. Seveda se to brez predanosti in iskrene ljubezni ne more zgoditi.

Napisali ste precej knjig. Vseh verjetno ne bom prebrala. Katere mi svetujete, naj preberem? Mogoče: Olive in sol, Šavrinke, Super frače ...?

Preberite tiste, ki vas bodo poklicale, ali pa tiste, ki bodo po igri naključij kar same prišle k vam in vas prosile, da jih oživite s svojim branjem.

Tako Javorov hudič kot tudi Noč je moja, dan je tvoj je ilustrirala naša učiteljica Silva Karim. Zakaj ste tudi Vi izbrali prav njo?

Drug drugega sva izbrala. Začutiš, da je v kakem človeku isti duh, kot je v tebi, ista ljubezen, ista pot in isti cilji ... in to je to.

Na naši šoli ste bili že dvakrat. Šola je še vedno ista, učenci smo pa drugi. Bi hoteli priti še kdaj?

Ne hodim več po šolah, tudi vsi drugi javni nastopi so mi postali odveč. Veste, pride čas čiste, iskrene komunikacije in pride čas, ko se začneš umikati v tišino in osamo. Zdaj sem v tem drugem obdobju. Za mano so tri izjemno naporene knjige, v katerih skozi simboliko sanj in arhetipov pripovedujem o življenju, ki je kakor reka teklo skozi mene. Te knjige (Uroki polne lune I, II, III) so zahtevale od mene osem let osame. Razkrivajo človeka angela in tudi človeka hudiča; torej svetlo in temno stran. Vse te knjige sem pisal pod zaprisego absolutne zvestobe resnici, pa naj bo to resnica o meni ali drugih; torej zaradi te odločitve je bilo pisanje izjemno naporno, dostikrat boleče, tvegano. Zato pa ljudje teh knjig ne marajo. Silijo jih, kot so tudi mene, da se soočijo s svojim bistvom. Z dobrim in zlim delom samega sebe. Samo delček tega: Kako je mogoče, da se nam je v zadnjih sto letih zgodilo troje svetovnih vojn, torej nepredstavljenih grozot in zverinstev?! Tretja že traja, a se delamo, kot da je ni.

Za Vami je dobrih sedem desetletij življenja. Kaj bi svetovali nam, mladim, kot smerokaze na poti v prihodnost?

Odgovoril bi vam, kot je Ciril Kosmač svetoval mojim učenkam z OŠ Marezige, ko so se pogovarjale z njim v Portorožu leta 1979. Takole je rekel in jaz ponavljam za njim: **Kar si obljubil, tudi izpolni. Nikoli ne pusti nikogar namenoma čakati, saj ga s tem ponižuješ.** K temu dodajam še svoje spoznanje: Vse, kar ljudi povezuje, je dobro; kar jih razdvaja, je delo sil, ki sovražijo ljubezen in življenje.

Hvala za Vaš čas, ki ste si ga vzeli za moja vprašanja!

ISKAL JE POTI IN NAŠEL POT NA GORO

POTI ČASA, POTI USOD

Andrej Perko

Hoja po starodavnih poteh je srečevanje s trajanjem in minljivostjo. Ljudje prihajamo in odhajamo, poti pa ostajajo. So neme čuvarke tisočerih zgodb, ki so jih pripravljene deliti le s samotnim, ponižnim in radovednim popotnikom.

Pred mnogimi leti, ko sem se prvič srečal z Goro in njenimi potmi, sem intuitivno začutil njena sporočila in moral sem jih po svoje likovno izraziti. Vendar je kar nekaj časa trajalo, da sem našel ustrezen način, saj občutkov ni mogoče upodobiti z neposredno ilustracijo in preslikavo vid(e)nega.

Fotografija zame ni reprodukcija realnosti niti lovljenje bežnega trenutka, hipne fascinacije ali zgolj estetsko dejanje, ampak je *»ukradena večnost, ki zaniha v začasnosti naših življenj ...; ne gre namreč za ujetost trenutka, ampak za ujetost občutenja«*, kot je zapisal Bojan Bizjak Zakawsky. Šele z uporabo *camere obscure*, ki zahteva dolge čase osvetlitve, končni rezultat pa je dokaj nepredvidljiv, mi je uspelo učinkovito spojiti preteklo in sedanje, prisotno in odsotno, vidno in nevidno, mehko in melanholično ter občutek časovne dimenzije.

Pri hoji po številnih, danes skoraj zapuščenih poteh na Goro in nazaj, so me v mislih spremljali že davno preminuli predhodniki, skušal sem občutiti njihovo muko in radost, veselje in žalost, njihove postanke in počitke, hrepenenje po širnem svetu in željo po vrnitvi domov, v ubogi, vendar znani in zato kljub vsemu nekako varni svet.

»Osameli kamni se zdijo kot pozabljena kamnita srca vseh, ki so jih domotožne misli gnale navzgor, nazaj domov, mimo dreves, skrivenčenih od burje ..., pa tudi tistih, ki so dotrpeli in odšli na svojo zadnjo pot v Dolino ...«. (Bojan Bizjak Zakawsky)

Mnogotera pot z Gore se je končala na zadnjem počivališču, kamnu, na katerega so odložili trugo, preden so pokojnika odnesli na pokopališče. Kot opomin živim je danes na tem znamenju v Šturjah vklesan napis: *»Ko mimo greš, položi name dlan, da začutiš utrip življenja v sebi.«*¹

Fotografski cikel je posvečen vsem, ki so pred menoj stoletja stopali po teh poteh.

V Vipavskem Križu, marca 2013

¹ Šturski kamen – kamen v Šturjah (zaprav cementni podstavek; kasneje, ko že ni več služil svojemu namenu, pokrit z marmorno ploščo s zgoraj navedenim napisom). Nanj so pogrebci odložili mrliča, ki so ga po Rebri na ramah prinesli s Kovka pokopat v Šturje, kamor je do petdesetih let prejšnjega stoletja Kovk spadal. Tu so sezuli težke čizme, obuli nizke čevlje in mrliča odnesli v cerkev in naprej na šturski žegen ... (Primerjaj: F. Černigoj: *Mož in čemerika: »Otliski bog ni naš bog«*, str. 31; samozaložba, Ajdovščina 1997) (Op. ur.)

Zapis o fotografu in iskalcu poti

Andrej Perko. Rojen 1946 v Ljubljani, končal gimnazijo v Novem mestu, diplomiral na Fakulteti za strojništvo Univerze v Ljubljani in kasneje študiral na ljubljanski Pedagoški akademiji – likovna smer.

Ukvarja se predvsem s črno-belo, običajno analogno fotografijo in starimi foto-grafičnimi tehnikami.

Skozi leta angažiranega posvečanja mediju, se s svojim fotografskim delom pogosto predstavlja na osebnih in skupinskih razstavah doma in v tujini. Živi in dela v Vipavskem Križu.

Pred kratkim (maj 2013) so v samozaložbi izšle njegove fotografije v knjižici z naslovom **Poti**, pospremljene s trojezičnim spremnim besedilom (v slovenščini, angleščini in italijanščini). V njej Perko s črno-belimi posnetki izbranih poti proti Gori in na Goro pripoveduje o usodah posameznikov in o življenju neke skupnosti. S svojo pripovedjo razkriva skoraj mistične poti na našo planoto ...

Bojan Bizjak – Zakawsky je ob njegovem delu zapisal tudi:

»Naša življenja so poti, zaznamovane z usodami, ki si jih včasih sami namenimo ali jih celo priključimo s svojo hotenjsko energijo. Nemalokrat se ujamemo v mrežo nostalgичnega spominjanja na poti, ki smo jih vdelavali v odraščanje, v našo rastočo minljivost. Večkrat ponovno stopimo na poti, ki smo jih poznali, a so nas leta odvele daleč stran, včasih predaleč celo za spomin. Pot, ki je ujeta v skrbno fotografsko dojemanje, ima poseben pomen, včasih že kar mitološko prispodobo odhajanj in prihajanj. Pot je nema v svoji večni pripovedi in izpovedi. Le redkim zna povedati zgodbe ali opisati tihe, premišljene korake.«





POT PO ROBU

Ivan Rudolf

»Najlepša pot v domovini ...«

Če je kje v domovini kakšna prijetna, nezahtevna in z lepotami kraljevske bogata pešpot, potem je to zagotovo pot po Robu, stezica, ki spremlja rob Trnovske planote od Cola tja do kipa Gorjanke ali še malo dlje, do začetka poti na Čaven, do 'studenca', kjer se cesta iz Vipavske doline sreča s tisto, ki se privije sem od Otlice. Ni čudno, da je postala del Slovenske planinske poti že takrat, ko so le-to pred več kot petdesetimi leti zasnovali. S katerekoli strani jo začnete, je prijazna, lepa, zapeljiva, fizično nezahtevna. Jaz se je največkrat lotim na Colu, kjer sem doma. Za čuda pa je v mladih letih, ko sem tam še živel, nikoli nisem prehodil. Do vrha Kovka že, dalje pa ne. Saj najbrž takrat še niti ni bilo steze naprej, vse do Otlice in Predmeje, posamezni kosi morda, tisti, ki so rabili domačinom, a te so utrli iz dnevnih potreb, ne za rekreacijo. Takrat domači ljudje še niso hodili naokrog iz veselja do potepanja. Hoje so imeli na pretek pri delu in so komaj čakali nedelje, da so se oddahnili. Vnajni pa tudi niso kaj prida hodili po tem prepihanem in za takratna merila najbrž nezanimivem svetu. Morda lovci, a so bržčas še ti zahajali bolj noter, v gozd, tja na ono stran ceste, ki povezuje Goro, kjer so si obetali boljšega plena. Domačini so si postavljali domovanja bolj stran od tam, kjer se svet ostro prelamlja v Dolino in kjer je zemlja bolj pusta, kamnita in spihana. Umaknjene so domačije Gozda, Kovka, Otlice, Dola. Le malo katera se približa Robu. Zdi se, da mu je najbližja tista, na Otlici, ki se ji reče Zavrhom. Tam so do nedavna gojili ovce in kože ter delali imeniten sir. Steza se domačiji približa za dober streljaj ali dva pa smo včasih zavili k njej in dodali hlebček njihovega pridelka v nahrbtnik.

Pohodnik, ki se poti loti z vzhoda, s Cola, začne tik za cerkvijo, a za ta začetek vedo zvečine le domačini, »uradna«, markirana pa skrene s ceste kakega pol kilometra naprej po cesti proti Otlici. Za večino pohodnikov, tistih, ki ubirajo Slovensko planinsko pot od Čavna sem, je tu prvo srečanje z asfaltom, potem ko so ga zapustili tam daleč pri Gorjanki in premerili vso pot po Robu. In od tod ga potem tolčejo kar dolgo skozi Col po Dolu (colskem) navzgor proti Javorniku. V poletnih dneh jim je edina uteha senca bukovega gozda, ki ga imajo od Cola naprej v izobilju.

1 Ob objavi pričujočega prispevka zapišimo še tole: Ivan Rudolf, ki izhaja s Cola, (bralci se zagotovo spomnimo, da je v Gori že večkrat objavil svoja potopisno obarvana razmišljanja), je podaril Gori lepo število knjig. Med njimi so tudi take, ki so tako ali drugače povezane z Goro in jih bomo uvrstili v društveno knjižnico na Rupih, v zbirko knjig z Gore in o Gori. Te so:

- Anton Melik: Slovensko primorje; Slovenska matica, Ljubljana 1960;
- Pavel Medvešček, Rafael Podobnik: Let v lunino senco; založba Taura, Nova Gorica 2006;
- Simon Rutar: Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska; založba Branko, Nova Gorica 1997;
- Goriška pokrajina (Uredila Inka Štrukelj), Nova Gorica 2001.

Ostale podarjene knjige bodo bralcem na voljo v knjižnici KS Predmeja.



Lesena ljubezen. S poti na Goro ... (Foto: F. Černigoj)

Pot po pobočju Kovka se sicer ves čas vzpenja, a je zvečine podložena s preprogo, ki so jo z leti stkali borovci z odpadlimi iglicami. Pljuča napolni s smolami prepojen zrak, in če je burja, nas spremlja veličasten koncert, pravi *concerto grosso*, ki bi ne delal sramote kakemu Bachu. Ampak za to je treba imeti posebno domišljijo, se razume. Pa domačin, navajen burje moraš biti, tujcu je prej kot nadloga. In ker smo že pri burji, kaj je lepšega kot se dobro oblečen stisniti v zavetje in prisluhniti divjemu pišu nad sabo?

Na vrhu Kovka se odpre prvi od razkošnih razgledov, ki si potem sledijo vse do konca poti. Na severu se za bukovimi pobočji Križne gore, Golakov in sosedov vmes členijo predalpski hribi in za njimi beli vršaci Julijcev. Pozimi, ko je zrak kristalno čist, se zdi, da bi jih lahko z roko dosegel. Na drugi strani pa zaobjame oko manj dramatično, a prav tako lepo obzorje, od mehkih gozdnih oblin Nanosa prek Vipavske doline in Krasa ter se presenečeno ustavi na osvetljeni ploskvi morja. Pogled izjemnih lepotnih razsežnosti! Popotnik, ki pride z zahoda, z otiške strani, pa se tu poslovi od paše razkošnih pogledov, ki mu jih je ponujala pot ves čas od Čavna sem. Med gozdnatimi pobočji na severu in razčlenjenim robom na Vipavsko dolino je razpotegnjena vegasta planota, pravzaprav planotica Gora, kjer so trdoživi domačini skozi stoletja trpljenja in pomanjkanja iztrgali gozdu kolikor toliko rodovitne zaplate njiv, senožeti in pašnikov.

Steza se z vrha Kovka zlagoma spusti na pašnike, posejane z redkimi, od burje prebičanimi bori, in obdane z električnim pastirjem, nadlego za pohodnika, a dobrodošlim pomočnikom kmetu, ki nima več številnih otrok, da bi bili pastirji, nekoč bolj ali manj žalostni junaki mladinskih pove-

sti. Le kdo od nas starejših se ne spomni vsaj Bevkovih čudovitih Pastircev, s katerimi smo sočustvovali v mladosti in so bili nam, ki smo tudi čuvali živino, prav blizu. Še zdaj mi je živo v spominu tista žalostna narodna o siroti pastirici, ki jo mačeha budi: »*Vstani, vstani, Jerica, vstani, ženi vole past tjakaj v reber zeleno ...*«. Prav ganljiv drobec iz slovenske socialne zgodovine so te zgodbe o pastirjih, hlapcih in deklah. Njihovih usod je bila nekoč polna tudi ta planota. Marsikatera hiša je imela preveč ust pa je šel prenekateri otrok za pastirja ali pastirico tudi razmeroma daleč od doma. Njihovo pastirjevanje je bilo bolj kot ne napolnjeno z grenkobo, domotožjem, trpkostjo. Domov so prihajali samo na angelsko nedeljo, potem pa se vračali težkega srca in trpkosti k tujim gospodarjem. Po vojni so se začele stvari le obračati na bolje. Marsikateri otrok je zamenjal pastirjevanje z gimnazijo v Ajdovščini. Pastirske dogodivščine smo tu in tam oživljali v pogovorih, ki smo jih ob večerih pletli v dijaškem domu, polnem nas, uka željnih Gorjanov. Na pašnikih tam pod Kovkom sem nekega poznega pomladanskega dne srečal dva Dúlencia (tako pravimo na Colu ljudem iz Vipavske doline, ampak nikakor zaničljivo), moža in ženo, ki sta mi veselo pokazala gobarsko bero v svojih košaricah. Torej rastejo gobe tudi na teh preprihianih tleh, ko so jim razmere naklonjene. Na gobe se zelo slabo spoznam, ampak dežnikarice, marele, pa že opazim in z njimi je povezano eno mojih najbolj presenetljivih in bogatih gobarskih najdb prav na tej poti. S prijateljem Jocom Žnidaršičem, legendo slovenske fotografije, in ženama smo se jesenskega dne napravili od Otlice proti Colu in že po slabe pol ure naleteli na pravo razkošje de-



Orlovca. Strela v kamnu ... (Foto: F. Černigoj)

žnikaric, na desetine jih je bilo, samih mladih, vabljevih, gobarsko razkošje, ki ga redko doživiš. In ker sem že omenil fotografa Jocota, z njim sva pot po Robu večkrat merila skupaj in nikoli ni bil nad njo razočaran, prav nasprotno, vsakokrat jo je videl v drugi luči.

»Zame,« je rad dejal, »je to ena najlepših, če ne najlepša pot v Sloveniji.«

Če to reče estet, kot je on, ki vidi več kot mi drugi, potem bo že res.

Če je bilo za vzpon s Cola na Kovk potrebno nekoliko muje, je pot od tistih pašnikov naprej en sam užitek, za katerega ni potrebno nobeno posebno naprežanje. Steza se vije prek redkih ravnin, se vzpenja in spušča, objema vzpetine, se tu in tam skriva v gozd, se stisne med grmovje, povzpne na robove in vršičke, ovije skale in ograde, prečka grape med vzpetinami, popelje prek mehkih tratic, polnih dišečega cvetja, drugačnega v vsakem letnem času. Spomladi poženejo tu in tam zaplate zvončkov, poleti vznikne celo razkošje cvetja vseh imen in vonjav.

V gimnaziji v Ajdovščini smo imeli profesorja Šuštarja, Ljubljana, ki nas je učil prirodoznanosti. Pogosto je lezel po pobočjih nad mestom, po Čavnu in Gori, ter nam, navdušen botanik, hvalil bogastvo flore, ki mu je botrovalo, kot nas je podučeval, mešanje dveh klim, mediteranske in tiste, ki pritiska s severa. Profesor nas je enkrat presenetil celo s tolstim zelencem, kuščarjem, ki ga je potegnil iz srajčnega žepa. Ne vem, zakaj je pri nas od nekdaj veljalo, da je kuščar nevaren. Ali pa smo temu verjeli samo otroci.

Kar daje tej poti poseben čar, dodano vrednost, kot se temu dandanes rado reče, so razgledi, ki



Rob Gore v maju ... (Foto: F. Černigoj)

se ves čas odpirajo na Dolino globoko spodaj, na panoramo Vipavske doline tja do Gorice, prek Krasa do morja tam za njim. Ujeti pogled, ko ob jasnem dnevu zahajajoče sonce pozlati ploskev Tržaškega zaliva, je posebno darilo. Nekoč bom, si vedno znova pravim, ob takem dnevu, počakal noči in dodal vsej tej lepoti še zvezde na nebu.

Našim prednikom, revnim Gorjanom, se je pogledu na Dolino najbrž pridružil občutek, ki ga ima revež ob pogledu na bogatijo. Dolina, Dežela ji rečejo Gorjani, je pomenila obilje hrane, reka Vipava pa obilje vode. Obojega je bilo tu gori od nekdanj premalo.

Pred leti me je star prijatelj, ki je ves čas vojne partizanal na Gorenjskem, prosil, naj ga popeljem na Rob. Bil je lep pozno pomladanski dan, poln sonca, cvetja in lepote. Sedla sva na vzpetino, od koder se je odpiral pogled čez širno obzorje. Z žarom in vidno nostalgijo mi je pripovedoval, kako je en bot med vojno v zgodnji pomladi, ko so kot partizani na Gorenjskem še prezebali, prišel na Goro. Pot ga je prinesla prav do tu, kjer se svet podre v Dolino. Strmel je in komaj verjel svojim očem, je dejal. On, mesece ves prezebel tam na Gorenjskem, sit snega, tu pa pod njim širna Dolina, bujno zelena, razkošna, potopljena v soncu.

»Nikoli več nisem mogel pozabiti te slike,« je prepričljivo dejal.

Pot po Robu le redko ubiram sam. Če je le moč, si najdem družčino ljudi, za katere vem, da bodo na poti uživali, zahtevna pa tudi ni toliko, da bi tvegali jamranje in očitke od sopotnikov, spričo utrujenosti. Še nikoli, ampak res nikoli, ni bilo med njimi razočaranja. Prav nasprotno, le zadovoljstvo in hvaležnost, da so pot spoznali. Nekajkrat sva jo skupaj premerila tudi s prvim slovenskim predsednikom Milanom Kučanom². Samo enkrat sem se bal, da se mu bo zamerila. Bila je mrzla januarska nedelja.

2 Del poti po Robu, na Predmeji, natančneje: del *Poti po Dolu gor in dol*, od Orlovce do Dolskega Maja, je poimenovan po bivšem predsedniku države Milanu Kučanu, saj je prav on, v maju 1999, pohodno-učno pot *Po Dolu gor in dol* uradno odprl. Torej: Kučanova pot. (Op. uredništva)



Kamniti polž je oživel ... (Foto: Franc Černigoj)

Ko sva se zjutraj odločala, kam bi šli, sem predlagal, da gremo na pot po Robu, on pa je dejal, da menda precej piha, kot je slišal na radiu.

»Bom preveril pri sestri na Colu,« sem dejal in jo poklical.

»Ali res piha?« povprašam.

»Ja, en malčk,« je dejala.

Jaz sem že tako dolgo od doma, da sem že pozabil, kaj, prevedeno v normalne predstave, pomeni ta 'en malčk'. Ko smo na Otlici izstopili iz avta, nas je objel piš divje burje. Zares je pošteno pihalo. Ko smo šli mimo pokopališča in naprej, smo viseli malo v levo stran, da smo držali ravnotežje, se naslanjali na burjo. Ampak izkazalo se je, da smo bili na koncu vsi srečni, veseli, celo očarani. *'Strahljivca v celem nisem imel števili,'* sem si na Colu oddahnil s Prešernom. Za vse, ki so prvič doživeli pravo burjo, je bila to posebna izkušnja, malce nenavadna sicer in nekolikanj trda, a se ni nihče pritoževal. Sestra pa se je na Colu za 'nepremišljeno' informacijo odkupila z imenitno fižolovo mineštro.

Kar nekaj teh, ki sem jih vzel s seboj na to pot, je bilo tujcev, zvečine diplomatov v Ljubljani, ljubiteljskih pohodnikov, pa tudi pravih gornikov. Vsi, brez razlike, so pot kovali v zvezde, jaz pa, domačin, sem malone pokal od ponosa. Po poti so prostorčki, gankci nad robom, kjer zmerom posedimo, odpremo nahrbtnike in malicamo popotnico in lepoto. Če imam družčino, vselej dodam v nahrbtnik steklenico vina iz Doline, saj je pogled na pobočja tam nad reko Vipavo oplemeniten z očarljivim okusom vipavca. Zakaj si ne bi potem vselej po tihem pri sebi dejal: to je najlepša pot v domovini ...

UBESEDENO

PRENOČIŠČE VETRA

Bojan Bizjak

Pes se je zavlekel pod klop in sanjal svoje daljne prednike na lovu v drhalasti skupini, ko je uboga divjad jeknila v mrak gozda in so drobne kapljice krvi bile kažipot v onostranstvo. Pajčevina dneva pa se je komajda načipkala na trhel okvir okna. Sopara iznad starega štedilnika je risala čuden steber gor proti črnkastemu stropu, kjer so namočene saje risale čuden zemljevid neke pradavne pokrajine, morda sanjane samo zato, da bi vanjo poselili sanje, tako trpke kot tisto na pol zrelo sadje, ki ni nikoli obrodilo dovolj, da bi nasitilo usta, ovlažena z molitvijo za plaho srce, trepetajoče v ribniku solz.

Obsedel sem na klopi in prekrizal nogi, ki sta prej mleli nov sneg, ko sem nesel mleko v mle-karno. Dom, dom, je odzvanjalo skozi zvok hreščavega radia, ki ni napovedal novih časov. In kuhalnica zapleše v star sajast lonec, ki je nekoč bil moder, zdaj pa je ves opasan s črnino, z neko žalobo, morda za tistimi poletji, ko so bele pentlje krotile dolge rjave lase in so grablje letele skozi svežino poletnega dne ... da, letele, kot lahke peruti nasmejanih skrivnostnih angelov. Zadišalo je po zabeli in moki, pripravljalo se je prežganje, ki naj bi dalo mineštri še zadnji bla-

goslov. V drugem loncu, nizkem in črnem, se je voda vzpenjala in brbotala. Mati pa strese vanj dobre slivove cmoke, da kar poskakujejo v vrelini. In potem jih kroti druga bela kuhalnica, ki kot taktirka zapleše in kroži, da bi pričarala čudovito simfonijo slastne nasitnosti. Jaz in pes pa kar sediva in čakava na potešitev. Dolga pot je bila za nama in mimogrede sva se ustavila v gostilni, kjer je osorni lovec rekel, da je že tak čas, da se psi gonijo, da ga je že videl ob njihovi psici, in če ga bo še, da ga bo kar ustrelil ... Pes pa, kot da bi razumel te besede, se je stisnil pod klop in sanjal svojo psičko, plemenito lovsko terierko. Mama pa je še naprej izvajala dirigiranje in rekla: »So taki, ja, ti lovci, so ...« Ja, moj Runo je imel navado, da me je ob jutrih spremljal do zbiralnice mleka. Vsako drugo jutro sva šla po zlizani gazi in si umišljala, da sva na nekem čudnem pradavnem potovanju skozi rezek hlad, da sva pralovca, ki iščeta dnevni obrok preživetja. In tisti dan je potem skrit pod klopjo čakal, da se mu da običajen obrok na star aluminijast krožnik. Seveda se je morala mineštra primerno ohladiti, pa še kakšna kost se je našla, in jaz sem mu vedno daroval košček klobase, mesa, karkoli. Na ta način sva si dopovedovala, da sva si sousojena, da naju povezuje neka nevidna sila, ki razume drugačne vibracije ljubezni. Ko sva takole čakala, je mama trudna sedla na stol ob štedilniku in počakala, da se mineštra nekoliko dokuha. Začela je pripoved, kako so bile zime pri njih doma ... Na obraz ji je sedla medena svetloba davnih dni. Kar videl sem jo, mlado, rdečelično, v tisti obcestni gostilni. In zasople čistilce cest s konjsko vprego, s posebnim trikotnim plugom. Snega več kot pol metra ... Konji prhajo in meljejo sneg pod seboj, za njimi pa se odpira cesta. Po več parov jih je šlo skozi molčečo pokrajino, ki se je pregrnila s snegom, v tisti notranjski tišini, tam v oklici Svetega Vida in dol proti Cajnarjem, da ... In mama, takrat dekle, streže kuhano vino, ki ga je gospodarica gostilne brezplačno delila. Gostilna je polna smeha in ščetinastih možakarjev, ki so si odkali sneg in so si ogrevali oči na mladenki, tako zardeli, tako lepi v svoji naivnosti dočutevanja drugačnih energij ... In ko so odšli, gre mladenka na prag in gleda za njimi v široko izpluženo cestišče, v kupe snega ob straneh, v močne hrbte, ki izginjajo za ovinkom, in se od daleč zasliši pok biča, kakšna kletvica in smeh ... Pripoved se zameša z vonjem po razpuščenem maslu, ki bo obliznilo debele cmoke. Ampak najprej dobra mineštra. Zdaj tudi pes že ve, da je čas kosila. Poklapano in ne s pravo radostjo pride izpod klopi in se usede poleg svojega krožnika blizu vrat. Ve, da bo moral počakati, da se mineštra ohladi. V njegovih očeh je nenavadna otožnost. Mar je to tista zasanjana sladkoba ženitve, sem se takrat spraševal, ko sem že srebnil mineštro. Sopara mi je zagrnila pogled skozi zamegljena očala. Odložili sem jih na star časopis, kjer je bila slika neke lepote, najbrž ujete v hoteno poziranje, da bi dobro prodali neko iluzijo. »Pes ni ta pravi,« mama navrže in podrži žlico v zraku. »Ah, ženi se, pa ga je utrudilo, zljahan je,« sem navrgel, čeprav me je nekje v globini nekaj zbadlo. Tisti lovec, tiste grožnje. Je to slutnja, je to ...!? Oparek mineštre mi je oplaknil usta, da sem vendarle zmogel tišino, ampak peklo me je nekje drugje, ne v ustih, tam ne ... Nad planoto se je usedla debela plast megle, ki je vase posrkala hiše in ljudi. Ogolele drevesa so mirno stezala svoje roke skozi vlažen trebuh megle. Tu in tam se je zaslišal samotni bevska psa. Sedel sem v kuhinji in bral, mama pa je pletla. Tišina, vanjo pozvanjajo pletilke. Psa ni bilo doma. Njegov čas je bil. Vedel sem, da je šel k sosedovim, kjer so imeli psičko, pa sta si imela najbrž veliko povedati. Malce nejevoljno sem mamu vprašal, zakaj je po kosilu spustila psa ven, ker da je njegov čas, da se bo klatil ... in tisti lovec ..., me je zmrazilo. Pa mi je rekla, da je bilo lani z njim tudi tako, da pa vsak večer pride nazaj, da bo že popraskal po vratih, ker da ve, kje ima

krožnik. Potolažen sem se spet usločil nad knjigo, da bi v besedah našel tisti drugi svet. Pletilke so nenadoma obstale v njenem naročju. Določila je drva na ogenj in rekla: »Veš, pri nas smo tudi imeli psa, bel mešanec je bil, pa pameten in zvest. No, tiso poletje pa, tisti julij ... to že veš, ko so našega očeta Italijani odpeljali tja dol v globel, kjer si je moral sam skopati grob ... Tam so ga ustrelili in zagreblili. No, naš Belko pa je potem tulil na tisti gomili še ves dan in vso noč. Nikakor ga nismo mogli spraviti domov. Tulil je in tulil, da nas je bilo še bolj groza. Pa se je mama odločila in rekla sosedovemu lovcu, naj še njega pokonča, da tega tuljenja ni več moč poslušati. In ga je res ustrelil. Zagreblili smo ga tam blizu. Še danes me je groza, če pomislil na tisto prvo noč. Poletje, okna so bila odprta, pa sem slišala tisto tuljenje ... Trinajst let mi je bilo takrat, ja ...«

Tišina se je zgostila skupaj z meglo tam zunaj, ki je še bolj pritislila na okno. Slišalo se je drobno tonklanje vode v žleb, ker je sneg na strehi začel rojevati solze ... Velikokrat sem že slišal tisto zgodbo o italijanskih vojaki, ki so tistega usodnega poletnega dne zgodaj zjutraj potrkali na vrata in zahtevali gospodarja. Ampak to o psu, ne, te mi še ni povedala ... Z branjem je bilo konec. Slike belega psa na gomili so me begale in nisem se mogel zbrati. Tuleča bela bolečina v globeli ... Zvečer je Runo le prišel. In res je praskal po vratih in se zavlekel pod klop, ne da bi pojedel. To je naju z mamo čudilo. Spogledala sva se in mama je rekla: »Preveč se je nalajhal, zdaj pa mu ni do hrane. Bo že pojedel, pa zjutraj. Pusti ga. Čudno pa je, to pa,« je še dodala in svojo skrb odvrгла na ogenj, ki je zacvetel čez njen obraz, ko se je sklonila nad štedilnik, privzdignila pokrov in določila debelo poleno, da bi še nekaj časa bilo toplo v kuhinji, in bi lahko opravila večerne pomenke o časih, ki so za vedno presahnili. Nikoli prej nisva imela časa, da bi se pomenkovala, kako je bilo, ko je bila še doma. Z neko posebno slastjo sem poslušal te zgodbe, ki so bile tako oddaljene, tako različne od tistih, ki sem jih doživljal v Ljubljani. In mi je pripovedovala, kakšne probleme je imela že takrat z zobmi. Do prvega zobozdravnika je bilo skoraj petindvajset kilometrov. Ampak nič ni pomagalo, ne postajanje v mrzli vodi, oparki s kamilico in senenim drobirjem, nič. Pa je šla peš do zobozdravnika, ki ji je brez injekcije izdrl zagnojen zob, in potem še toliko kilometrov peš v slabih čevljih in po prašni od sonca razbeljeni makadamski cesti. Vedela je, da sem zanemaril zobe, zato mi je najbrž to zgodbo povedala, da ... Njena trudnost se je razpasla. Kar jemalo jo je tam ob toplem štedilniku. Jaz pa sem še malo bral, vsaj poskušal sem. Nekajkrat sem skušal psa zvabiti h krožniku, pa me je samo pogledal, ampak tisti pogled ... Zbudil sem kinkajočo mamo in ji pomagal do spalnice. Odložil sem knjigo, ugasnil luč, odprl vrata štedilnika in gledal plamene ognja. Užival sem ob gledanju ognja, ves tisti ples in spreminjanje barv. Zunaj je megla še kar vztrajala, čeprav je bila vremenska napoved že takšna, da bi se lahko prikradla tudi burja. Ampak kadar je takšen močan južnik, ni pričakovati, da bi se burja kar nenadoma zagnala v stare smreke za hišo in nažvižgala svojo značilno pesem. Drobcu spanca so tudi meni posuli zavest. Pred spanjem sem šel še enkrat ven, kjer je pred vrati čakal mačkon, večni potepin. Zanimivo, čez noč sta s psom rada legla skupaj, na stari bundi pod klopjo, vsaj pozimi. Pa sem ga spustil noter. Najprej je seveda šel do krožnika, ga nekajkrat previdno obhodil in čakal, če se bo Runo kaj jezil. Ampak nič, Runo je sanjal svoje sanje. Maček je le malo pojedel, se pretegnil in se prav previdno splazi k psu. Stal sem in poslušal. Prav kmalu se je zaslišalo razkošno mačje predenje in težak vzdih psa. Ugasil sem luč in še sam šel v hladno sobo, ker tam ni bilo nobene peči. Že prej sem si nesel ogret kos opeke, da je bilo vsaj malo toplote v postelji. Dolgo v noč so skozme šle slike: kopanje groba, vojaki, strel, tišina – in potem bevskajoči pes ... Megla je zjutraj še zmeraj oblivala hišo. Z neko dodatno težo sem si oprtal posodo z mlekom,

vzel smučarsko palico in šel. Runo je nekam poklapano skakal ob meni. In začuden sem bil, ker se tudi zjutraj ni dotaknil jedi. In preden je šel, je zavil še v hlev, ovohal kravo, bikca, zalajal proti prašiču, tudi pred kurnikom je čudno bevsknil. Kaj mu je, sem se čudil. In tudi na poti se je čudno obnašal. Ponavadi je tekel pred menoj in me počakal, takrat pa ne. Plazil se je za menoj in kar naprej nekaj ovohaval v meglo. Kdaj pa kdaj je celo malo zaostal. Nisem se več menil zanj, ker je bila pot ponekod zlizana z ledenimi zdrski in sem moral gledati pod noge. Ko sem prišel do zbiralnice, psa ni bilo. Nekajkrat sem zaklical v meglo, a je moj glas obvisel na starih izmučenih jablanah. Poklepetal sem z ostalimi prinašalci mleka, oddal mleko in se nervozno odpravil nazaj skozi meglo. V gostilni sem si privoščil kavo, misleč, da je Runo spet skočil do svoje druge ljubice in me bo veselo oblajal, ko bom stopil iz gostilne – tako je že bilo nekaj juter. Takrat pa nič. Pred gostilno sem ga klical, ampak nič ... Trpko me je stisnilo. Kako je bila težka tista pot ... Tudi doma ga ni bilo. Pa tudi zvečer ne. Z mamó sva menila, da se je pač odločil za nekoliko podaljšano snubljenje, ampak ... Ne, mama je vedela, zagotovo je vedela, saj sem razbral iz njenih zadržanih gibov in komaj slutenih vzdihov, da psa ne bo več. Moj Runo ... !? me je grenilo. Povečerjala sva polento in kislo mleko in se pozno v večer pogovarjala o starih časih, o njenem stricu, ki je prihajal na poletne počitnice iz daljnega Sarajeva, kjer je bil sodni nameščenec v času stare Jugoslavije, še prej pa je delal za cesarja, nekaj časa v celo v Celovcu. Med prvo svetovno vojno da je imel lepo uniformo, sabljo, nekakšen vojaški sodnik, nekaj takega ... Še preden sva se spravila k počitku, se je zunaj že oglasilo butanje vetra, kar je pomenilo, da se bo megli mudilo dol čez Vrh. Šel sem ven in videl, da vleče južnik in da meglo samo še bolj tišči v hišo. Naslednji dan bi že moral nazaj v Ljubljano. Kratek zimski dopust se mi je tako iztekal in to me je še bolj stiskalo za vrat.

Zjutraj se je naredila prava burja, ki je raztrgala težke megle in se je modrina odpirala. Kot nor sem vpil zadaj za hišo, Runo, Runo, Runo, a veselega bevška nisem priklical. Zdaj je tudi meni že postalo jasno, da sva se razšla – zato tisti težki pogledi, zato omahljiva hoja skozi meglo ... Da bi lažje počakal na avtobus, sem šel v gostilno na čaj z rumom, kajti jutro se je iz južnika spreminjalo v ledenost, prinešeno z jezo severnika. Ob mizi je sedel tisti lovec in z neko neprizetostjo kadil in priskrnil kavo. Voščil sem dobro jutro in si naročil čaj. Lovec se je odkašljal in mi v hrbet vrgel izpoved: »Sem ti rekel, da tvoj pes hodi k moji psici, ki ima rodovnik in se ne sme vozlati s takimi cucki, sem ti rekel. Včeraj zjutraj je spet prišel in sem ga kar z balkona potegnil. Nesel sem ga gor na škarpe, tam je, če ga hočeš. Najbrž so ga že lisice raznesle. Sem te opozarjal, taka je ta reč,« je hladno zaključil. Obrnil sem se k njemu in videl, kako jezno zatiskuje cigareto v pepelnik in noče dvigniti obraza, da bi si odkrito pogledala v oči. Najbrž bi bilo dovolj, če bi psa samo zapodil ali pa ga pridržal, kot je to naredil z nekim drugim psom, pa je potem poiskal lastnika, da je prišel po psa, ki ga je prav tako tja pripeljala ženitna sla. Zmogel sem mu reči: »Upam, da boste do vseh psov v vasi tako dosledni, upam ...« Tišina je bila dolga in mučna. Ostali, ki so bili še v gostilni so zadregno pokašljevali, natarica pa me je samo sočutno pogledala. Komaj sem čakal, da pride avtobus, da se odpeljem od tu, od te bolečine ... Nič več ne bo dolgih sprehodov po gozdu s psom, nič več, veselega bevskanja, ko sem prihajal domov in mi je pritekel naproti vse dol do kalu. Da, nič več ... Odšel je tja, kjer ima veter prenočišče ...

KNJIGE

ELVICA VELIKONJA: RASTEJO PRI NAS: RASTLINE TRNOVSKEGA GOZDA

Odmevi

Na knjigo Elvice Velikonja ,Rastejo pri nas: rastline Trnovskega gozda' (2012) je bilo veliko odzivov, tako po elektronski pošti, v pismih in tudi v strokovnih revijah ter časopisju (Delo, Proteus, Hladnikia, Latnik, Goriška, Planinski vestnik, Idrijske novice, Ajdovske novice); in na internetnih straneh Gore in ljudje. Objavljamo zapis Ivice Kavčič, ki je bil objavljen v Idrijskih novicah, in izseke iz pisma Andrejke Skračič – Madlčeve, ki že več let živi v Splitu.

(Ivica Kavčič / Idrijske novice / petek, 15. februar 2013)

Predstavitev knjige Elvice Velikonja »Rastejo pri nas«

Rastline Trnovskega gozda

Knjigo bogatijo enkratne slike Rafka Terpina in številne barvne fotografije rastlin

IDRIJA – Rastline Trnovskega gozda je naslov knjige, ki jo je napisala ter konec preteklega leta v samozaložbi izdala velika ljubiteljica in poznavalka rastlinskega sveta Elvica Velikonja, učiteljica matematike in fizike na Gori, natančneje na osnovni šoli na Otlici. Knjigo je v idrijski knjižnici 13. januarja skupaj z avtorico predstavil Edo Pelicon. Dolgoletne vezi med Goro in Idrijo so se s tem le še poglobile. V zadnjem času jih zaznamuje predvsem iskreno prijateljevanje med Društvom Gora z njihove in Muzejskim društvom z naše strani.

Še posebej zavzeti so pri tem ljubiteljsko botaniki ali ,Pumparki', kot so se sami poimenovali: Rafko, Anka, Tinka, Marina, Tanja, Marija, Jože, Ivan, Irena in še kdo. Sledi seveda vodijo daleč nazaj, v osemnajsto in devetnajsto stoletje ..., vse do slovitih ,idrijskih' naravoslovcev Scopolija, Hacqueta, Hladnika, Freyerja in drugih. Takrat še ni bilo vseh mogočih umetnih pripravkov za zdravljenje in lajšanje bolezenskih težav. Zdravniki in lekarnarji so zdravilne učinkovine pridobivali neposredno iz narave, največ iz rastlin. Najbolj vsestransko uporabna sta bila islandski lišaj in rumeni svišč – encijan ali košutnik. Islandski lišaj so za potrebe idrijske lekarne hodili nabirat na Čaven in Golake, rumeni encijan pa je Scopolia našel na travnatih pobočjih med Otlico in Colom, in seveda na Nanosu. Ob zdravilnih rastlinah so naravoslovci odkrivali in opisovali še drugo, neizmerno bogastvo rastlinskega sveta.

In tako so se razvile stoletne trdne vezi med Idrijo, »slovenskimi botaničnimi Atenami« na eni ter Goro, Malo Lazno, in Govci, »botaničnim vrtom Slovenije« na drugi strani! Obojestransko nav-

dušenje in sodelovanje se ni pleglo vse do današnjih dni. Pri tem ne gre spregledati vloge spoštovanega, tako Idriji kot Gori naklonjenega pokojnega profesorja dr. Toneta Wraberja. Z Elvico Velikonja in njeno imenitno knjigo se zdaj ponovno sprehaja z nami po tem čudovitem svetu in potrjuje strokovno verodostojnost vsega, kar je napisano. Delo je nastajalo štirinajst let! V tem času je avtorica za vsak časopis Gora opisala po eno izmed osemdesetih v knjigi zbranih rastlin! Vsaki, ne glede na to, ali je razkošno postavna, kot so: zlati koren, potonike, perunike in lilije, lepi čeveljci in košutnik, ali pa neznatna in skromna, kot so: pirenejska vijolica, triglavska neboglasnica, Zoisova zvončica, Jacquinov bodičnik ali Scopoljev repnjak, se je posvetila z enakim žarom, širokim znanjem in ljubeznijo. Naredila je eno samo izjemo. Hladnikovko (*Hladnikia pastinacifolia*), rastlino, ki raste samo pri nas v Sloveniji, in še to samo



Belocvetni navadni volčin (*Daphne mezereum*). Fotografija je nastala na Otlici, v Petrgaluci. Zlatko Krivec je tisti, ki zna zelo dobro opazovati, jaz pa imam to srečo, da je svoja odkritja pripravljen deliti z mano. (Foto: Elvica Velikonja)

na Čavnu in v Trnovskem gozdu, je opisala dvakrat.

Prav s to, po dr. Wraberju, najbolj imenitno rastlino med čavenskimi imenitnicami, je leta 1998 Elvica Velikonja začela svoje prispevke v listu Gora in ji po devetih letih posvetila daljši zapis z botaničnega večera na Otlici. V nabito polni dvorani otliške šole so takrat otroci hladnikovko predstavili v igrici, o njej sta govorila dr. Tone Wraber in dr. Igor Dakskobler, naslikal jo je Rafko Terpin, s tankimi belimi nitmi jo je v čipko vtkala Romana Velikonja. Od 10. maja 2010 je njeno socvetje upodobljeno tudi na spominskem kovancu za dva evra! Časti še pa še! Za rastlino in njenega botra, našega rojaka Franca Hladnika. Saj res, dr. Jože Bavcon mi je sporočil, da so v teh dneh v Ljubljani po njem poimenovali most pred Botaničnim vrtom! Bravo! Pa se je temu velikemu možu v čast le nekaj premaknilo, ob 200-letnici ‚njegovega‘ vrta!

Kaj naj še povem o knjigi? Poleg enkratnih slik Rafka Terpina in prelepih barvnih fotografij rastlin, je v njej zbranega toliko zanimivega in lepega, da se preprosto ne da izbirati. Treba je vse lepo počasi prebrati in uživati, kot bi se sprehajali po cvetočih poljanah!

Za okus naj povem le nekaj o idrijskem jegliču, ki je, kot pravi Rafko Terpin, v knjigi prvič predstavljen celovito – v različnih barvnih odtenkih. »To prelepo rožo, za rojstvo katere se morata vsakič znova imeti rada avrikelj in kranjski jeglič«, je, tako kot mnogi izmed nas, avtorica prvič videla v Kendovih robah nad Spodnjo Idrijo. A neutrudna raziskovalka je iskala naprej in popolnoma nepričakovano zagledala najlepše cvetove še na čisto drugem koncu, v skalah ob

poti iz Čepovana proti Trebuši. Svoje odkritje je takole opisala: »Vedno bolj sem verjela, da je tam zgoraj v skali res idrijski jeglič. Ko sem prišla naokrog, sem jih zagledala. Prelepi so sijali tam v skali. Bolj zgoraj tisti z zelo svetlimi cvetovi, z le malo rumenega pridiha. Na desni strani nežno nežno vijoličasto-rožnati, vsi v najlepšem razcvetu. In tam na drugi strani skale, en sam, tudi vijoličast, ampak spet drugačen. Plezala sem do njih, se jih dotikala in jih fotografirala. Jutri grem spet tja. Z boljšim fotoaparatom.«

Opisu sledi povabilo na ogled. Verjamem, da ga tudi vam ne bo odklonila. Bo pa najbrž rekla tako, kot je napisala pri širokolistni lobodiki: *»Da jo boste videli, vam ne morem obljubiti. Vam pa obljubim, da se boste po sprehodu v gozdu (ali po Gori, dodajam) prijetno počutili!«* Iskrena hvala, gospa Elvica, za knjigo in za povabilo!

Andrejka Skračić – Madlčeva / Split, 7. december 2012

Draga Elvica.

... Tista nedelja, ko smo čakali, da se vrne z Gore Marko s tvojo knjigo, se je kar nekako vlekla. Jaz in Mislav sva namreč glede nekaterih stvari neučakana, tako kot so majhni otroci. Mislav se je malo bolj 'zagrebel' zanje in jo začel z vso gorečnostjo študirati. Njemu je seveda na nek način predstavljala še večji izziv kot meni. Tu ni samo nepoznana narava in pokrajina ter ljudje, ampak tudi jezik. Dodobro sva se namučila, preden sva prišla skozi gozd besed kot so ravnička, gmajna, draga, loza, lazna, melišče, runička ... Verjetno bi ti samo en pogled nanj, kako sedi na kavču in se pogloblja v napisane besede, odtehtal ves trud in napore, ki so te spremljali ob nastajanju knjige.

No, končno sem prišla na vrsto tudi jaz.

Najprej hvala za to čudovito potovanje skozi rastlinski svet domače pokrajine in ponovno spominjanje – obujanje na stvari, ki jih je že zakril čas. Knjige sem se res zelo razveselila. Vedno, ko nekdo napravi dobro stvar, sem hvaležna za ta trud, voljo in tisto zaljubljenost – strast, ki nas žene naprej in nam dela življenje znosnejše. Skratka, avtorjeva kreativnost, raziskovanje in odkritja oplemenitijo tudi nas in naš vsakdan. Zelo mi je všeč tvoj pristop k rastlini, ki jo obravnavaš celostno. Kaj vse nam ena rožca lahko pove, kajne? Tu ni samo znanstvena klasifikacija, ampak so se zraven prikradle tudi mitske zgodbe, zdravilni čaji, spomini na ljudi in dogodke ... In tisti prizor, ko s sestrami na Ivanje nabiraš cvetlice, stara mama iz njih plete venec, oče pa ga končanega obesi nad hišna vrata, je tako neizmerno globok, kar arhetipski ...

... Rožice te velikokrat popeljejo v otroštvo, tako tvoje kot naše. In z današnjega gledišča vidim, da smo imeli velik privilegij rasti v neokrnjeni naravi. Prebuditi nadobudno pomlad z šopkom belih zvončkov, namenjen mami za osmi marec, z vrbovo 'trobento' pozdravljati zelenje in ptičke, nabirati regrat za najboljšo in najbolj zdravo solato, sramežljivo spraševati marjetice, ali nas ima fant rad ali ne, piti malinovec in bezgovec v poletnih vročinah, valjati se po senu in po njem

dišati, sladkati se s smukucami in borovnicami, kupiti si zvezke na račun vinske rutice, rumene lakote, smetlike, katarince ... nabirati lešnike in jih potem ob obveznem žvižganju tolči za potico, poslušati šušljanje bukovega listja pod nogami, piti vroč šipkov čaj ob prehladih in na koncu, ko je vse pod snegom in nekako tiho, iskati s premrzlimi rokami zeleni mah za pod jelko za novo upanje ... Vse to je danes tako daleč, pozabljeno in odtujeno. Pa ni samo narava ogrožena, ogrožen je tudi sam človek in njegove vrednote. In kako naj ne bi bila vesela vsakega truda in poskusa, da se ohrani ta delček naše identitete. Saj navsezadnje je človek kot rastlina. Njegove korenine segajo v otroštvo in le od tu se lahko napaja za prihodnost. Naša velika odgovornost in dolžnost je, da zapustimo našim otrokom vsaj isti, če ne še boljši svet. Da ga iztrgamo iz rok pohlepa, sebičnosti in nerazumljivega uničevanja.

In tu gre tebi velika zahvala. Ker nas spominjaš in hkrati opominjaš, da moramo paziti na ta prelepi svet narave. Tvoji intimni pogovori z rožicami nagovarjajo tudi nas. In med vrsticami je začutiti toliko nežnosti, rahločutnosti, navdušenja in ljubezni, da se tvoja duša enostavno mora odzvati. In tvoj dar, talent nenadoma postane tudi naš. Tudi dobre stvari so namreč nalezljive. Spoznanje, kako smo odvisni drug od drugega in narave, povezani med seboj ... In lepota nam je na dosegu roke, samo skloniti se je treba, kajne, Elvica? Imeti plemenito in goreče srce, spoštljivost in preprostost misli, iskrenost želja in potrpežljivost vztrajanja in mogoče se nam kdaj prikaže tudi roža čudotvorna? Kdo ve? ...

/ ... /

Andrejka

SPOMINI

DUŠAN BIZJAK - SILA SI!

(23. septembra 1949 – 2. januarja 2013)

2. januarja 2013 je umrl Dušan Bizjak s Predmeje.

Dušan je bil dejaven član Društva Gora. S svojo osebnostjo je zaznamoval naš čas in prostor, v katerem je živel in delal. Tudi v Društvu Gora je pustil močno sled.

Član Društva je bil od jeseni 1998. Ob 100-letnici prve smučarske tekme v srednji Evropi, leta 1995, je sodeloval pri nastajanju in postavitvi razstave o tem pomembnem dogodku. Pomagal je pri pripravi prog za vsakoletne Filipove teke in spuste; sodeloval je pri nastopih smučanja po starem: Maribor, Livigno ... Vsi pa si ga bomo zapomnili kot stvaritelja bogate zbirke vsakovrstnih starih predmetov, razstavljenih v njegovi hiši Na Hribu. Sedel je tam ob cesti, pred hišo in

že s svojo podobo nehote vabil v svoj muzej, zraven pa ponujal obiskovalcem zbornik Mati Gora, društvene kape in majice in še marsikaj. Znana je njegova domislica, ko je ponujal društvene kape po 1500 tolarjev in kot dober trgovec ponudbo nadgradil z akcijsko ceno: »Če kupiš dve, dam obe skupaj za 4000 tolarjev!«

V njegov spomin objavljamo, kar je bilo pred dobrim desetletjem o njem in njegovem muzeju napisano in objavljeno v reviji **Lovec**.

Franc Černigoj

»Dušan Sila – sila si!«

Gora, planota na robu Trnovskega gozda – v ožjem pomenu od Čavna tja do Sinjega vrha, letos slavi 400-letnico poselitve. V okviru raznovrstnih in bogatih dogajanj (osrednja proslava z odkritjem spomenika materi Gorjanki, izdaja obsežnega zbornika ter več drugih avtorskih knjižnih del, več različnih razstav in prikazov preteklega in sedanjega življenja na Gori ...) je **Dušan Bizjak – Sila** s Predmeje postavil tudi izjemno bogato razstavo starih predmetov – orodij, orožij, najrazličnejših drugih pripomočkov in izdelkov iz lesa, kamna, železa, usnja, lanu, volne ... Ker je Dušan tudi lovec – od 1970. leta, in ker je na razstavi tudi bogata zbirka lovskega orožja in pasti, je prav, da to kulturno in etnološko dejanje na kratko predstavimo tudi v Lovcu.

Hiša Bizjakovih – Silava po domače, je prva hiša, tik ob cesti, ko se z Otlíce vzpnemo na Predmejo. Da se tu nekaj dogaja, nas opozorijo kar ob hiši razstavljeni stari plugi, vozovi – manjši in veliki, sani za spravljanje drv iz gozda – 'smjuke za drva' jim rečemo Gorjani, ter druga večja orodja, ki jim ne vemo ne imena in ne namena. Če se ustavimo in vstopimo v prostor, ki spominja na veliko garažo, nam vzame sapo: tu je razstavljenih več tisoč najrazličnejših starih predmetov!!!

Ker smo lovci, nas k sebi z magnetno močjo najprej pritegne strelno orožje. Pristopi gospodar Dušan Bizjak in nam rade volje razloži, kar nas zanima...

»Ta je imenitna,« vzame v roke starinsko puško. »Venderl iz leta 1875, kaliber 12. 'Ajncladrea' so ji rekli, na en naboj. Ta tu,« pokaže na drugo puško, »je ajncladrea na kratke naboje, iz leta 1880. Ta je predhodnica 'manliherce', model 1888. Ta je dratenka iz leta 1893, belgijske izdelave. Največ imam avstrijskih in italijanskih vojaških pušk iz prve in druge vojne, ki so jih Gorjani uporabljali tudi za lov, predvsem 'raubšicanje': to so 'manliherce' – 'štajer' in 'budapest', kratke in dolge; 'italijanke', kratke, srednje in dolge, 6,5 kalibra: karabinke iz prve vojne, 'tadolge' z bajonetom, dragonarca iz leta 1917... Tu so tudi nemške 'mavzarce' in ameriška 'ajnfilterca' iz prve vojske, predelana v lovsko puško ... Tu je tudi mitraljez, nemški šarc. S tem, seveda, nismo lovili divjadi, temveč Nemce in Italijane ...«



Od pušk se pomakneva k pastem, skobcem vseh vrst. Največ jih je iz prve vojske in so bili namenjeni za ljudi. Kar srh nas spreleti, če pomisliš, kako se je sprožilo strašno železje polmetrskih čeljusti in so se veliki zobje zažrli v nogo in zlomili piščal ... Tu so še manjši skobci za zverjad in celo nekakšen dvojni skobec z dvema paroma čeljusti za ptiče.

Na Gori in v Trnovskem gozdu so zime hude in dolge, snega nanese v zametih tudi več metrov, zato ni čudno, da so smučke ('smjuke za stat' jim rečemo Gorjani) tu doma že več kot 100 let. Prve je naročil v devetdesetih letih 19. stoletja z Norveškega nadučitelj Edmund Čibej, ki je takrat poučeval na Dolu (današnji Predmeji). Kmalu so gozdarji spoznali njihovo vrednost in postale so nepogrešljiv pripomoček za gibanje po zasneženem gozdu. Seveda so jih uporabljali tudi lovci. Dušan ima razstavljenih več kot 60 parov smuč! Med njimi tudi take iz začetka 20. stoletja. Na enih piše: MARKE TÖDI, so norveške izdelave in so jih uporabljali za hojo ter za telemark. Na smučeh so seveda najrazličnejše vezi. Morda so najznamenitejše tiste, ki se imenujejo po avstrijskem majorju Bilgerju, iz prve svetovne vojske: z njimi si lahko hodil in celo vozil telemark.

Ob lepo zloženih smučkah so najrazličnejši smučarski čevlji, 'čižmi' smo jim rekli, ter usnjene golenice, 'komašne' po domače.

Zanimive so krplje ter dereze različnih vrst – 'krapeži' ali 'krapši' jim rečemo na Gori.

Med njimi vzbudijo našo pozornost nekakšne železne pete z zobci, ki se jih je privilo na peto čevlja, ter dereze, ki so jih nosile posebne vojaške gorske enote v 1. vojni.

Lovce nas bo zanimala tudi nekakšna lovska soba, pravzaprav ravbšičarska, saj Gorjani v prejšnjih stoletjih uradno niso mogli biti lovci. Lov je bil pač privilegij višjih slojev in poklicnih gozdarjev.

Ob umetelno izrezljani zakonski postelji in dveh starinskih omarah je zibka. Tisto, kar je v njej, je pokrito z otroško odejico. Če jo odgrnemo, vidimo, da ni dete, temveč srnjak!

Pravi nagačeni srnjak! Seveda! Dušan je tako nazorno prikazal najbolj znano zgodbo iz življenja znamenitega raubšica Laskarja! (Glej revijo Lovec, 10/2001, od str. 473 do 478!)

Tu so na omarah in policah še orumenele trofeje iz prejšnjih časov: roglji kapitalnih gamsov ter rogovi srnjakov, ki bi danes prejeli medalje.

Na razstavi nas preseneča množica ohranjenih najrazličnejših orodij (mizarska, kovaška, gozdarska, kmetijska orodja, volovske in konjske vprežne opreme...), saj vemo, da je bila Predmeja med drugo vojno v celoti požgana. Predmete je Dušan torej nabral tudi v drugih bližnjih krajih.

Ne moremo si kaj, da se ne bi malo dlje ustavili pri mnogih predmetih, orožju ter orodju iz 1. svetovne vojne. Gora in Trnovski gozd sta bila zaledje Soške fronte, tu so se ves čas zadrževale zaledne avstro-ogrske enote in tiste, ki so jih na fronto bodisi pošiljali ali jih sem pošiljali celit rane. Tu so bile vojaške bolnišnice, tu čez so bile speljane vojaške žičnice (teleferike) in ozko-tirne železnice. Na različnih frontah avstro-ogrske monarhije pa je padlo skoraj sto Gorjanov. Najbolj pretresljiv dokument vse razstave je zagotovo mala granata (Dušan pove, da so topiče, iz katerih so te granate izstreljevali, vlačile pasje vprege), na kateri je vrezano:

BOG DAIJ PADLIM BRATOM
KARPATSKO MIRNO SPANJE
RUMUNSKA BOINA ČERTA XII/III
1914 – 1918.
ALOIJS RUPNIK

Granato so Dušanu dali v bližnjem Zadlogu, z romunske Karpatske fronte pa jo je prinesel verjetno prav ta Alojz Rupnik, ki je frontno morijo preživel ...

Naj na koncu prepisem še dva zapisa iz zvezka vtisov. Slavko Mikuž je takole napisal: »Bil sem že v velikih muzejih, ogledal sem si mnogo strokovno postavljenih zbirk, a na Dušanovi razstavi sem se počutil domače in še najbolj razumel sporočilo: Kdor želi živeti za prihodnost, mora poznati preteklost!«

Meni pa se je utrnila misel: »DUŠAN SILA – SILA SI!«

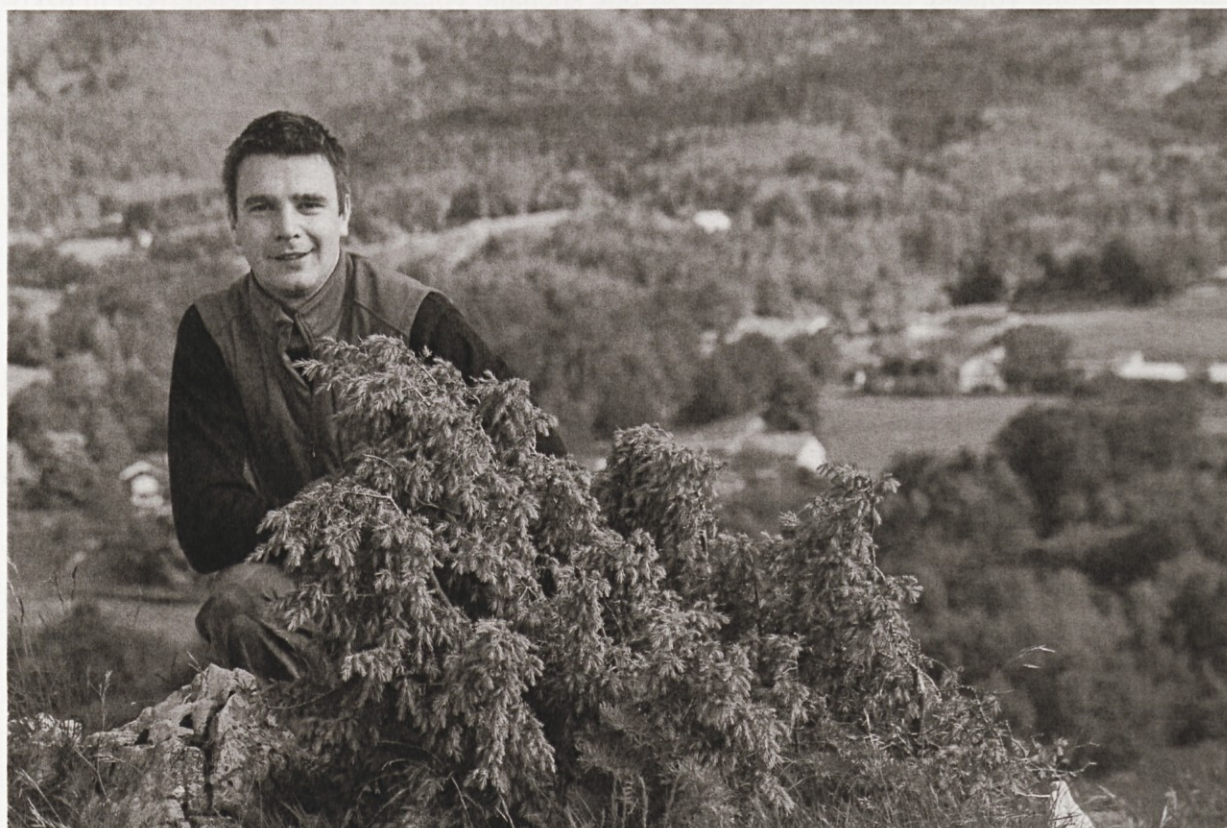
DRUŠTVO GORA Z MLADIMI MOČMI

Damjan Vidic

Beseda novega predsednika

Na skupščini Društva Gora, ki je bila 18. 05. 2013, sem sprejel funkcijo predsednika Društva. Sem **Damjan Vidic**, stanujoč na Predmeji. Srednjo gozdarsko šolo sem zaključil v Postojni. Kot študent sem obiskoval Biotehniško fakulteto ter zaključil študij gozdarstva in pridobil naziv diplomirani inženir gozdarstva. Prosti čas namenjam športu, v veliki meri pa ga izkoriščam kot ljubiteljski fotograf. V fotografski objektiv skušam ujeti predvsem lepote narave.

V Društvo Gora sem prišel kot desetletni fantič, za kar me je navduši tata Slavko. V začetku smo se skupaj še s drugimi mladinci udeleževali tekmovanj s staro smučarsko opremo po celi Sloveniji, kjer smo dosegali lepe rezultate. Ker je v nas vzknila želja po večji hitrosti in sodobnejši opremi, smo začeli z treningi novodobnega telemark smučanja. Osnovne tehnike zavojev so nam pokazali naši očetje, kasneje pa smo pod budnim očesom Mirana Stanovnika in reprezentanta telemark smučanja Davida Primožiča osvajali nove in bolj zahtevne zavoje do te meje, da smo se leta 2003 udeležili Mladinskega svetovnega prvenstva na Norveškem. Delovanje v Društvu sem nato nadaljeval kot vodja mladinske sekcije, v kateri smo mladinci skrbeli za urejenost Športnega parka Tiha dolina ter pomagali pri raznih prireditvah v okviru Društva – vse do lanskega leta,



ko smo prevzeli funkcije upravnega odbora, pod vodstvom **Dušana Brusa**, sam pa sem sprejel funkcijo podpredsednika. V tem letu smo spoznavali organizacijo in delovanje Društva, ki nam bodo v prihodnje še kako koristile.

Glavna cilja Društva Gora sta ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine, pri čemer si bo Društvo prizadevalo, da bi obstoječe stanje narave in kulturne dediščine še nadgradilo, predvsem v smislu vsebinskih dejavnosti na omenjenih dveh področjih, vključno z vsebinami iz kulture, športa in drugih dejavnosti, ki bodo v interesu članstva in okolice. Zagotoviti želimo vsebine in dejavnosti, ki bodo motivirale predvsem mladino z Gore, da se bodo čim bolj aktivno vključili v delovanje in da bodo dojemali Društvo kot svoje, ter s tem prispevali k uresničevanju društvenih ciljev. Društvo si bo prizadevalo izvajati potrebne aktivnosti za zagotavljanje stabilnejših virov financiranja, in sicer s pomočjo sponzorjev, donatorjev, razpisov ter prek lastne dejavnosti. Ker vemo, da je v današnjih časih stanje financ in duha na zelo nizki ravni, naj povem, da potekajo pogovori z Planinsko zvezo Slovenije o odprtju društvenih prostorov kot planinske postojanke. Na ta način bi zagotovili dodatno finančno podporo in razširili našo ponudbo. Prav tako si bo Društvo tudi v prihodnje prizadevalo vzdrževati sodelovanje s sosednjimi društvi in krajevnimi skupnostmi. Poleg tega bomo izvajali vse potrebne ukrepe za učinkovito in gospodarno upravljanje z zgrajeno infrastrukturo in društvenim premoženjem. Prizadevali si bomo promovirati Društvo, tako v medijih kot na druge načine, z namenom večje in boljše prepoznavnosti Društva in Gore kot celote.

V Društvu bomo ohranili vse dosedanje uveljavljene prireditve in druge dejavnosti – naj omenim le tradicionalno prireditev Dnevi Gore 2013, ki bo tokrat, za spremembo, v soboto 13. 07. 2013, v nekoliko drugačni obliki kot prejšnje leta.

Društvo Gora krepeko koraka že v svoje 20. leto delovanja. V tem času se je tako rekoč iz nič, na pobudo pol ducata zanesenjakov, naredilo ogromno – vse prostovoljno in z namenom ohranjanja, varovanja in rasti naravne in kulturne dediščine naše Gore.

Dela mojih predhodnikov so velika. Ne bo mi lahko stopati za njih stopinjami. A prizadeval si bom, da bodo tudi za nami ostali sledovi našega časa.

ODGOVORNO LASTNIŠTVO ŽIVALI



Društvo prijateljev živali Severne Primorske

p. p. 61, 5290 Šempeter pri Gorici

www.dpzivali.net

info@dpzivali.net

Ljudje smo z živalmi povezani na različne načine. Poleg prehrambene funkcije rejnih živali človeka že stoletja spremljajo živali, ki mu pomagajo pri delu (predvsem vlečna živina, pastirski in lovski psi) ali pa so človekovi družabniki. Vsako posedovanje živali prinaša posebno odgovornost in skrb za njihovo dobro počutje, pa naj gre za rejno živino, drobnico, perutnino ali pa za naše najpogostejše življenjske spremljevalce, pse in mačke.

Ker je skrb za dostojno življenje naših živalskih sopotnikov moralna in zakonska obveza vseh državljanov, si Društvo prijateljev živali Severne Primorske prizadeva, da s pomenom zaščite živali seznani najširši krog ljudi. Cilj društva je javnost osvestiti o ustrezni skrbi za hišne in rejne živali, o pomenu prepoznavanja in ukrepanju ob mučenju živali, pa tudi o ustreznem odnosu do prostoživečih živalih in narave v širšem smislu. Posebnost našega društva je, da se redno povezuje s tudi s humanitarnimi organizacijami ter organizira dobrodnele akcije v korist tako živalim kot ljudem.

Z aktivnostmi osveščanja smo v letu 2011 začeli tudi na območju Gore, ko smo v sodelovanju z OŠ Otlica ter sorodnim društvom *Tačke pomagačke* na omenjeni šoli izvedli delavnice o ustreznem odnosu ljudi do živali ter predstavili terapijo s pomočjo psov. Učenci so z zanimanjem nadgrajevali svoje znanje o ustrezni skrbi za hišne ljubljence, še posebej navdušeni pa so bili nad obiskom terapevtskih psov. Zelo poučno in zanimivo je bilo namreč prek različnih simulacijskih iger izvedeti, kako lahko terapevtski psi in psi spremljevalci pomagajo slepim, slabovidnim, gibalno oviranim in bolnim ljudem. Obisk OŠ Otlica je bil nedvomno uspešen, učencem in osebju šole pa se iskreno zahvaljujemo za sodelovanje.

Društvo se je s svojo dobrodnelno izobraževalno-prodajno stojnico predstavilo tudi na Predmeji, in sicer v okviru prireditve Dnevi Gore 2012, dne 8. 7. 2012. Bili smo lepo sprejeti in tudi v prihodnje bomo s programom osveščanja nadaljevali. Še posebej se bomo posvetili osveščanju o pomenu preprečevanja kotitev nezaželenih hišnih živali. »Svobodno življenje« nenadzorovanih hišnih živali namreč pomeni tudi veliko možnost za parjenje, rezultat takih parjenj so pasji in mačji mladiči, ki končajo zavrženi ali celo nezakonito usmrčeni. Zakon o zaščiti živali ter Pravilnik o zaščiti hišnih živali ne le prepovedujeta usmrnitev nezaželenih mladičev, ampak tudi opredeljujeta obveznosti lastnika živali na tem področju:

»Skrbnik hišnih živali mora z zagotovitvijo osamitve, kontracepcije, sterilizacije ali kastracije živali preprečiti rojstvo nezaželenih živali.« (11. člen ZZiV).

Problem nezaželenih mladičev je posebej pereč pri mačji populaciji, kjer živali, če niso izključno hišne, težko nadzorujemo, zato je še posebej priporočljiva kastracija/sterilizacija samcev in samic še pred prvo gonitvijo. Kastracija med drugim preprečuje tudi nezaželeno vedenje, kot je uhajanje od doma, markiranje ter pretepe in poškodbe, hkrati pa mačkam omogoča varnejše življenje, saj se zaradi upada spolnega nagona izognejo priložnostim za okužbo s smrtno nevarnimi boleznimi, kot sta okužba z virusom FeLV (»mačja levkemija« oz. levkoza) in virusom FIV (»mačji aids«).



Na sprehodu s psom uporabljajmo povodec ...
(Foto: Mojca Senegačnik)

Prizadevali si bomo tudi za osveščanje lastnikov o pomenu zagotavljanja ustreznih bivalnih pogojev za hišne ter rejne živali. Slednje bi morale imeti na voljo dovolj velike hleve, v katerih jim je omogočeno potrebno gibanje. Psi, ki bivajo zunaj, morajo imeti na voljo dovolj velike pesjake ter izolirane ute, ki ustrezajo standardom Pravilnika o zaščiti hišnih živali. Premajhne in/ali neizolirane ute za bivanje psov zunaj niso primerne, saj ne nudijo zadostne zaščite pred neugodnimi vremenskimi razmerami. Škodljive posledice ima tudi dolgotrajno priklenjanje psov na verige, saj povzroča nezaželeno vedenje ter psihične motnje. Ker se psi »verigarji« zaradi omejenosti gibanja počutijo ogrožene, svoj strah ponavadi izražajo prek agresije, zato so lahko za okolico zelo nevarni. Pomembno je, da imajo tako psi kot tudi ostale živali vedno na voljo vodo, kvalitetno hrano ter dovolj gibanja. Tako večkratne dnevne sprehode potrebujejo vsi psi, tudi tisti, ki sicer bivajo v velikih pesjakihi. Pri sprehajanju psov ne pozabimo na povodec, saj smo kot lastniki živali odgovorni za škodo, ki jo povzroči naša živali – npr. v primeru prometne nesreče, v kateri je bila naša žival udeležena. Odgovoren lastnik svojemu psu prav tako ne bo dovolil, da se sam »sprehaja« po vasi in po gozdovih ter preganja divjad, in bo poskrbel, da njegova žival ne bo povzročala nevšečnosti ostalim vaščanom in škode na tuji lastnini. Lastniki živali smo zakonsko odgovorni tudi za zagotavljanje veterinarske pomoči živali, če jo le-ta potrebuje, za obvezno



Predstavitev terapije s pomočjo psov na OŠ Otlica ... (Arhiv Društva prijateljev živali Severne Primorske)

vsakoletno cepljenje psov proti steklini ter za odpravljanje zunanjih in notranjih zajedavcev.

Prebivalcem Gore želimo posredovati tudi koristne informacije, kam se lahko obrnejo v primeru izgube ali najdbe živali ali v primeru opaženega domnevnega mučenja živali. Kadar namreč opazimo, da v naši okolici živi žival, za katero ni ustrezno poskrbljeno, ki nima primerne bivalnega okolja, ki je brez vode in zaščite pred soncem in dežjem, ki je žrtev zanemarjanja ali zlorab, ali žival, ki ji kljub bolezni ali poškodbam ni nudena veterinarska pomoč, smo dolžni to prijaviti veterinarskemu inšpektorju. Ne zatiskajmo si oči in ne obračajmo se stran – vsi skupaj smo dolžni poskrbeti za dobrobit živali, ki že stoletja prinašajo veselje in radost v naša življenja in nam na različne načine tudi pomagajo.

Občani, še posebej najmlajši, ste vabljeni, da se nam pridružite in včlanite v naše društvo. Več informacij in pristopno izjavo najdete na naši spletni strani www.dpzivali.net.

Koristne kontaktne številke:

Najdba/izguba hišne živali: pristojno zavetišče Zavod Oskar Vitovlje, tel. **05 30 78 570**

Najdba divje/prostoživeče živali: Zatočišče za prosto živeče živalske vrste, tel. **031 813 097**

Najdba poginule živali: Veterinarsko higienska služba, tel. **05 33 83 701**

Prijava mučenja živali: Uprava za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin, tel. **05 330 22 70**, v nujnih primerih izven uradnih ur: Center za obveščanje (tel. 112).

Veterinarska ambulanta Ajdovščina: **05 366 23 00**, **Vipava:** **05 364 43 90** ali **041 618 949**

MAK

Zmaga Likar

Na polju droben mak cveti,
cvet kot kaplja je krvi ...
Veter močno je zapihal,
drobno kapljo je zanihal ...

Jo veter ziblje sem in tja ...
Kako lepo se z njo igra!
Če padla bo na plodna tla,
bo zrasla nova kapljica ...

Le pihaj, veter, se igray,
a vrni kapljo mi nazaj!
Na polju spet bo mak cvetel,
dosti bratcev bo imel ...



Časopis GORA izdaja Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine GORA Predmeja.
Sedež uredništva je na Predmeji 35a, 5270 Ajdovščina, tel., fax: (05)36-49-023
e-mail: info@drustvo-gora.si, www.drustvo-gora.si

Uredniški odbor: Franc Černigoj, Alenka Tratnik, Iztok Velikonja

Odgovorni urednik: Damjan Vidic

Lektor: Franc Černigoj

Realizacija: GK Grafika

Naklada: 300 izvodov

Oblikovanje logotipa društva Gora: Silva Karim

Fotografija na naslovnici: Navadna postovka / Na Gori ji rečemo školč (sokolič); Miran Krapež

Fotografija na zadnji strani: Črni škol v megli; Franc Černigoj